ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 10

1938

ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

8-ий РІК ВИДАННЯ

ЗМІСТ

10 (91)-го числа за жовтень 1938. р.:

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті.
ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.
ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1.80 зол., подвійне 2.50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“. Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/II. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНКУ 117.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ НАУКОВОГО Т-ВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ, ЧАРНЕЦЬКОГО 26. ТЕЛ. 253-57.

Юрій Липа

⁂

Благословен, розгóрнений просторами, морями
Ти, що відвік перебуваєш з нами!

Як сонце в прóменях, що пáлить і тремтить,
Як сонце в променях, іскристостях і громах,
Благословен, що рвеш в надлюдську шир і помах,
Благословен єси за кожен день і мить!

Щоб душу визволить, мені ламаєш тіло,
І світиш, як закон, і плúнеш, як кадило,
І ось відроджуєш і кличеш до нового,
Щоб знову міць була, і серце знов тремтіло, —
Благословен єси! — довічно славмо Бога.

⁂

В покорі просять покоління:
— Зійди до нас і освіти,
Як зрозуміть Твої веління,
Як покоряти їм світи?

Повстань не в сяєві корони,
Не в сріблі й золоті, — в серцях,
Щоб потвердити нам закони,
Щоб показати правди шлях.

Ось лиця всіх до Тебе, Боже,
Звертаються в молитві й ждуть;
Ти вивів нас на роздорожжя,
Щоб ми пізнали праву путь,

Щоб вже тепер ми цінували
Твоєї ласки чорні дні,
Щоб всім наступним передали
Цей Твій закон: „Служіть Мені!"

Володимир Гаврилюк

МАДОННО ГОЛУБА!

Мадонно голуба, Пречиста Мати!
Потіхо непотішених сердець!
В красі, яку словам не оспівати,
цей гимн нехай зворушення спряде.

Мадонно в ризі золотій пшеничній,
Ти пли́неш над країною селян,
де солові і вулики і вишні
у зачарованій наркозі сплять.

Які шляхи ще перед ними вються
і років незлічимих, як віки,
ще скільки перед ними злющих,
прескорбних, чорних, те́рпких і гірких?

Неутолимої печалі музо,
ти вицвіте зеліяний з квіток,
о, вимоли землі цій гарній Мужа
з залізних мязнів, з неломких кісток.

Перечаруй солодку пісні ліру
на дзенькіт гостролезого меча.
Прославлена заступницею міра
перед лицем могутнього Творця.

Р. Кедро

ПОБІДНИКИ

На молодих „богів“ високі чола
Спадають з вітром кучерів гадюки.
Долоні справні в них до ліри й лука,
У бровах стягнених звинулась — воля!

Зіниці бистро дивляться довкола
І ухо сторожке на дальні звуки;
До бою груди пружаться і руки,
А на устах погорда і сваволя.

І що життя та смерть? Це кров кипить,
Лук дзенькнув, тетива напнята, мить —
Тремка стріла пронизує Пітона.

Всміхнувсь побідник сонцем золотим!
А в поросі кона крівавий змій,
Придавлений стопою Аполлона.

Микола Цуприк

КРУТІЖ

Суворі ранки й сірі дні.
О, не знайти тебе, спокою!
Ще вчора крилився й веснів,
Сьогодні знов в одчайнім бою.

Гойдаюсь так, мов корабель —
Кругом глибінь й буряні герці —
Німий, самітний серед хвиль
З химерним компасом у серці.

І чую: важче дише грудь,
Мутніє зір, світ сном імлистим...
„Рятуй!..“ — і плесом тихо йду
Я — учень твій, невтомний Христе.

Іван Марків

ПО ДОРОЗІ ЖИТТЯ

— Ромку, — кажу до свого синка, — як ти будеш чемний, то незабаром поїдемо до стрика.

І я, і я поїду! — просить Ірка.

— Ти, Ірусю, ще мала, а там треба йти пішки, ти не могла б ще такої дороги відбути. Як підростеш, то й ти поїдеш.

— Я вже велика. Ось яка я — і дитина стала на крісло. Я всміхнувся. — На другий рік напевно поїдеш. А тепер поїдеш з нами до залізниці. — Дівчина не дуже була вдоволена таким паліятивом, але й те добре, що нас відвезе. Ромко завважує:

— Тато каже, що як я буду чемний, то поїду; таж я усе чемний.

— Ні, не все. Часом Ірці докучаєш.

— Так, так! Докучаєш мені.

— А ти нащо зо мною зачіпаєшся?

— Не сваріться, — кажу. — Буде так, як я сказав.

— Ага, бачиш, я поїду до стрика, а ти ні!

Дівчині стали сльози в очах.

— Ромку, як ще раз таке скажеш, то й ти не поїдеш. — Хлопець притьмом вибіг із хати...

Вибираємося у дорогу. Дружина кладе у валізку все, чого я й не додумувався брати. Фіра заїхала. Ромко тріюмфує, аж підскакує. — Не тішся, небоже, так дуже. Ми мусимо зо стації до стрика пішки йти. А то девять кільометрів дороги.

— Овва! Я ще далі зайшов би.

— Ну, ну! Побачимо, як по дорозі будеш сідати.

— Хто, я?! Хіба тато; я напевно ні.

Діти вже на возі. Я з дружиною виходжу пізніше. Ну, вйо! Коні скоренько біжать по камінистій дорозі. Обсервую хлопця. Скільки не їхалося на стацію, то він усе цікаво розглядався, а тепер впялив зір вперед; йому хочеться скоріш заїхати до родинного місця свого батька. Він хотів би скоріш там бути, побачити ту хату, сад, город, будинки, ріку. Він буде це вперше бачити. Цікаво, як він собі вже тепер те все уявляє. Мабуть уява працює, бо навіть авто, що нас минає — предмет його пильної обсервації — тепер не удостоїлося його уваги... Чув багато дечого від тата про те місце, а тепер його побачить. — Вйо, карий, вйо! — помагає фірманові поганяти.

Ми на стації. Формальности полагоджені, прощаємося. — А вважай на дитину — каже дискретно дружина. Свисток, поїзд рушив. Махаємо хусточками тим, що залишились. Врешті вони зникають.

„А вважай на дитину" — бренять ще слова дружини. Дивне! Хіба ж я не батько, не люблю дитини так, як вона? Так, так, але... Батьківське око не може того доглянути, що материнське. Воно — материнське — найменшу подробицю догляне. О всеобіймальна свята материнська любове! Чи є що глибше, краще, величніше, більше від тебе? Свята материнська любове! Зазнав я тебе на моїй дорозі життя. Скільки турбот, а то й сліз викликувала ти, любове, у моєї матері? Аж тепер вмію я тебе оцінити, аж тепер стають мені ясні деякі факти, що задержалися в моїй памяті з молодечих літ.

Але в дорогу, в дорогу!

Поїзд вистукував ритм до пісні, що кружляла в моїй голові. Ех, якби так!... Якби так стало снаги оформити це, що серце ворушить, що грудь розпирає. Та ба! Нема слів достойно звеличати тую величню любов.

Поїзд спинився і викинув нас із вагону. „Ідіть, — мовляв — куди хочете, ви мені байдужі". На стації фіри нема. Робота в полі, шкода брата від неї відривати. Я зумисне по фіру не написав. А по друге, хотілося мені пройти ще раз пішки по тій дорозі, що на ній стільки разів бігав я з міста до родинного місця. Знаю її до подробиць. Знаю кожний горбок, долину, кожне придорожне дерево, фіґуру. Відсвіжу полинялі образи; викликують вони в мене рефлєксії, та як же вони інші від тих із молодечих літ!

Ми за стацією на дорозі. — Дивись, синку, просто. Чи бачиш ген далеко вершки дерев? Там аж за тим селом. — Хлопець впялив зір у далечінь. — Де, тату, де? — Он там два вершки дерев нижчі, один вищий. — Бачу вже, бачу.

То дерева при нашій церкві. Ми попри неї підемо. А ті дерева, то старезні липи. Перед Зеленими Святами я лазив на ті липи нарубати маю. Церква на горбку, а село в далині. Зрештою незабаром побачиш.

— Ходім скоріш, тату.

Йдемо.

— То тато часто ходив по тій дорозі?

— Так, часто. Часом їхав, часом ішов пішки.

— А чого так часто тато ходив?

— Бо тягнуло мене щось з міста до рідного села, манило мене до себе.

— А що то так тата тягнуло?

— Що? Хотілося побачити маму — твою бабцю, — хотілося побачити рідну хату, своїх товаришів, скупатися влітку в ріці, а взимі на леді посовгатися. Хотілося побувати на вечерницях, наслухатися байок, пісень, що їх дівчата виспівували.

— Тату, а чи має муха серце? Бо як має, то воно мусить дуже маленьке бути... А дивися тату, який гарний метелик літає. Я його піймаю.

— Не лапай, нехай собі літає.

— Коли б ми тепер мали авто, то скоро заїхали б до хати. Або літак! Літаком ще скоріш. Правда?

— На разі мусимо пішки йти. Чи не втомився ти?

— Я? Ні! А тато?

— Також ні. — Хлопець невпинно засипує мене питаннями. Намагаюся по змозі відповідати. Перескакую з теми на тему. Ми пройшли добрий шмат дороги. Несподівано хлопчина застогнав, вхопився за бік. — Ой, тату, щось мене в боці коле. Ой, ой! — Що таке? — Не знаю, але коле, віддихати не можу. — Я налякався. Що тепер мені діяти? — Дуже тебе, Ромку, коле? — Ой, дуже, дуже. — Хлопець скорчився, аж присів. Стаю безрадний над ним. Як йому помогти? — Вже, тату, перестає. О, вже зовсім перестало. Ходім. — Синок випрямився і ми пішли далі; але я неспокійний. Що це могло бути? Що хвилі споглядаю на нього. Але він нічого; весело чимчикує далі. Ми зайшли в долину. Села скрилися перед нашим зором. — Бачиш, Ромку, як людина скоро може зіслабнути. А що зробив би ти, як би так я раптом захорував, або й ось тут помер? Що ти тоді зробив би? — Хлопчині відразу очі сльозами набігли.

— Я... я... біг би просто дорогою аж до села. Я... я закликав би людей. — Невимовно жаль стало мені хлопця. Жаль і докір. Як нерозважно я запитався! Чому так легкодушно заграв на душі дитини? Багато дечого в житті ми нерозважного робимо. Жалуємо потім, та запізно. — Не турбуйся, синку, і ти і я будемо здорові, та ще нині у стрика солодкої кукурудзи засмакуємо. Ось під тою фіґурою я часто спочивав, як ішов з міста додому. — Як, тато сам ішов? Такий малий, як я?

— Трохи більший від тебе, але сам нераз ішов. Це нічого, боятися нема чого. — Приближаємося до першого села. Ось перша хата, а в ній раз ночував я, бо додому годі було йти. Ввечері захопив мене зимний дощ; не думав переставати; я промок до нитки і втомлений увійшов до хати та просився переночувати, хоч мав намір додому перед глибокою ніччю дійти.

Жінка радо мене прийняла, випитавши передтим, що я за один, де йду. Мого покійного батька вона знала і чи не тому опісля гарячою бульбяною зупкою вгостила. Постелила мені на долівці соломи і я, мов борсук, заснув. Одіж на мені до рана висохла... Цікаво, чи живе ще та добра жінка. Варто б їй тепер подякувати. Все те розказую синкові. Ідемо селом. Деякі хати нові, черепом і бляхою криті. Прямуємо до місця, де перед війною стояла велика коршма. У ній паношилися жиди, смажили, випікали, а наш народ ковтав слинку та заливав її горівкою. А скільки тут крови піллялося, скільки було порозбиваних носів, покалічених голов? Бо що неділі танці з музиками. Пили, танцювали, і билися. Правдивий Hexensabbat. Їдучи кілька років тому тудою, коршми я не побачив. Сама розвалилася? Чи її розвалили? Байдуже! Добре, що нема. Але, що це нині? В будові якийсь дім; високий, бляхою критий. Приходимо ближче. На дорозі духовний у пелярині. Щось комусь показує. Біля дому парубки, дівчата. Одні ліплять, другі майструють. Духовний незнаний мені. Та мені цікаво дізнатися, хто, що, як і куди. Приступаю, перепрошую і т. ін. Він інформує: ми місце купили. Будуємо Народній Дім. З другого боку кооператива вже рік, як чинна. Тут саля читальняна, там саля на вистави. Всі інституції тут помістимо. І Рідну Школу, і Сільський Господар і Сокіл і навіть шаховий гурток має своє приміщення. Наш народ добрий, піде радо до доброго діла. Бачите — робота в полі, але ось, скільки їх. „Співай, духовнику, пісню, співай чудову мельодію про іскру в рідному народі!"

Іване Франку! Якби ти тепер устав, подивився на те, що ось тут діється, чи написав би ти:

„Народе мій, замучений, розбитий
Мов паралітик той на роздорожжю"?

Паралітик твій народ? Нехай не тривожиться твоя душа, спи спокійно.

Прямую з синком далі. В серці цвітуть рожі. Минаємо село. — Синку, бачиш он те друге село, то вже наше. Рідне село твого тата. — Хлопець утішився. І церкву видко, і цвинтар, і ріка стрічкою блиснула. За нами надїхала фіра, повна отави. Наздігнала, зупинилася. — А, здоровенькі були! — вітає господар (мій товариш з хлопячих літ). З синком до своїх? — Так, так! — Лізьте на фіру — підвезу. — Я дякую, але Ромко захочує.

— Ходімо, тату. На сіні певне добре їхати.

— Як хочеш, то лізь сам.

— А тато лишиться?

— Я ж незабаром тебе в стрика застану.

— Так, так, — намагає мій товариш. — Ходи сюди, синку, я тебе до стрика під хату завезу. — Хлопець глянув на мене. Жаль тата, але манить їзда на сіні. Я його підсадив і він весело на горі приміщується. — Па, па, тату! — Па, сину! — Коні рушили і я знов сам прямцюю.

Питався синок, що мене з міста до рідної хати тягнуло. Чи влучно я йому відповів? Ей, не лише тягнуло, але й гнало. Стають перед очима перші часи науки в місті. Пригадується стара пані Домбровська. Девятьох нас на „станції" мала. Три короні місячно за варення за кожного діставала. А скільки гризоти з нами було! Ось вечір. Спати пора. Ми сінники зо стриху і вкладаємося на долівці. Хіхоти, сміхи, штурханці. А пані йде до свого ліжка, сідає і тихо шепче молитву. Довго молиться. „Ojcze nasz" мішає з „Отченашом". Вранці будить нас. — „Łuciu, Fedku, Iwanku, wstawajcie uczyć się! Słyszycie?! — Дехто встає, дехто сну дотягає. Пані знову кличе, сердиться. Встає і вона, підкладає під кухню вогонь, варить сніданок. Дехто молоко, інший каву. Нас кількох гербату. Мій хлібець чорний, житній. В суботу і в неділю він уже черствий. Нічого! Як Бог дасть, завтра буде свіжий. Привезуть чвертку бульби, два хліби, бляху молока, а може сира, або й масла. Ото буде баль! Ех, коли б до завтра, до понеділка діждати! А пані робить і собі сніданок. Кава пахне, аж в носі вертить. Молочниця принесла сметанку, пекар дві свіжі булки по півтора ґрейцара. Ми до сніданку засіли. Сербаємо чай, молоді зуби торощать зачерствілий чорний хліб. Не так наша пані. Налляла горнятко запахущої кави, сіла на лавці, розломила крихку булку, вмочила її в каві і... раз вкусила. Рука її безвладно опадає.

— Пані Спачинська, пані Спачинська! — кличе сусідку зза стіни. Спачинська приходить.

— Pani Spaczyńska, ja jeść nie mogę — Боже, Боже! Наша пані їсти не може. І чого? Ароматичної кави, свіженької булочки! Цікаво, чи і я того їсти не міг би. Спачинська сідає біля неї. — Заживайте табаки, — говорить по-польськи — може згодом апетит прийде. — І частує нашу панію табакою. Ось ми по сніданку. Що нам! Як нема науки, ану кічки бити! Десь з мітли палєстра і кічка, відміряли на городі кроки і лупимо. Крики, сварня. Виходить старенька Домбровська. — Лайдаки! — ви знов городець мені потолочите?! — кричить по-польськи. Ми в ноги і гайда за місто. Бо молодість наче зібрана вода; все хоче плисти, все упусту шукає.

В будний день до школи. Найгірше в понеділок. Тривожна думка мулить у голові: приїдуть нині, чи ні?? Привезуть щось з дому, чи ні? Павза одна, друга, третя. На третій приносить сторож на коридор повний кошик свіжих обарінків. Хто має ґрейцар, купує. Обарінок хрустить під зубами. Ех, коли б так у мене ґрейцар! Іду до кляси, сідаю в лавку. Поперед очі скачуть якісь коники. Голова тяжка, руки слабнуть. Коби скоріш дзвінок. Задзвонили. Десь узялася сила бігти. Чи побачу перед хатою знану фіру? Добігаю на вулицю — нема фіри. Ще пів біди, може хто заніс харч. Одним сусом у хаті. А тут повно харчів. Тому привезли і тому і тому. А мені? — Ти, Іванку, будеш їсти того тижня свої коліна — каже пані. — Не розумію — говорить далі — як твоя мати може тебе так голодом морити. Що ж

я тобі тепер зварю? Я сама бідна і на тебе не можу викладати. — На, маєш „каляманції", їж, бо ти голодний. — І налляла мені бульбяної зупки. — Моя мати мене хоче голодом морити? Ой, леле! Вона ж би мені свойого серця вкраяла. Вона сама Бог зна, як довго не їла б, щоб лише мене накормити. Ні, пані — не хоче моя люба мати мене голодом морити. Щось там сталося, що нічого з дому нема. Я нахилився над тарілкою і сльози капають у зупку, розпливаються у ній...

День, другий, третій, нема нічого. Домбровська зичить чужої бульби, варить „каляманцію" на сніданок, обід і вечерю. На заправу покришить до неї цибулі. У школі підходить катех о. Василь. — Ти, небоже — аякже, — чи не слабий ти? — Ні, отче! — А чому тобі, — аякже — очі позападалися?

— Не знаю.

— Маєш ти, — аякже — в дома що їсти?

. . . .

Отець Василь купив мені обарінків. Аж два!

На станції і того разу нікого з дому не було. Пообідавши, я пустився додому. Пані на дорогу дала булку. А дорога порядна собі! Поверх три милі. Та ще нічого! Дорога „не спить", трапиться якась фіра. Але фіра „не хотіла" трапитися. Нога за ногою, село за селом і додому ближче. Ось тут я відпочивав, під цею вербою сів і сперся об неї. Так, добре це тямлю. Не міг далі йти, бо ноги чомусь у колінах угиналися. Я тепер глянув на цю вербу. А може й тепер під нею спочити? О, тепер уже ні! Не спочивалося у воєнних часах, ходилося по безмежних кірґізьких степах над Уралом в часі полону, втікалося з того полону на рідну землю, але спочинку було мало. Його не дуже було треба.

Ану, далі в дорогу! Чи скоріш тоді зайшов я до хати, ніж ось нині звідси зайду — не знаю. Мати, побачивши мене, — руки заломила. Так і так. Передала все в понеділок Якимом, — він станції не міг допитатися, назад привіз. У середу обіцяв їхати Микола, — не поїхав; кінь захворів. На четвер мати збиралася пішки нести, бо коні в роботі. Але добре, що я в хаті. Другого дня везли мене вдоволеного назад до міста.

А кортіло мене все додому... Там у ріднім селі живе вуйко Гринь, що я його чомусь дуже любив. Любив із ним розмовляти і не вкучилося нам обом. Дарма, що він хлоп, а я хлопчук. Вуйко рибак, ну, а я за ловлею риб пропадаю. Але не на вудку, як пани ловлять, лише з руками під печеру. Або саком ріку переставити, а не з берега на гак рибу мученим хробаком манити. Явлюся я у вуйка, ого! Він уже все покидає і ми десь вибираємося.

Я спішу додому. Якісь вільні дні. Спішу, бо маю вуйкові про виставку розповісти. Так, я був вперше на виставі. Як я на салю дістався, це байдуже. Одне певне, — не за гроші. Знайшовшися „по тім боці добра", побачив я багато людей, а напереді велику верету, гарно помальовану. Якийсь хлопець грає на со-

пілці, а коло нього дівчина з квітками. Врешті дзвінок, „верета" піднімається, на дошках люди. Господи, а це що таке? Як вони говорять, як співають. Господи, що тут діється? Я став не я. Мабуть у мене був тоді роззявлений рот. Я переживав кожніську подію, затискав пястуки, тремтів, хвилювався, то з полекшою віддихав. О, незабута хвиле! Коли ще таку прийдеться мені переживати? Отже я спішу до вуйка поділитися із ним моїми переживаннями. Розповідаю, як то було „За сиротою Бог з калитою", як то там люди на сцені поводилися. Для вуйка вистава не новина; бачив десь у читальні на третім селі. Але слухає мене уважно.

Минає вільний час, завтра по півночі треба в дорогу вибиратися. Тим разом у моїй кишені гроші на поїзд. Девять кільометрів дороги до стації, решта поїздом. О, добре, добре!

Північ минула, півень по-лицарськи сповнив свій обовязок, мати встала, засвітила. Чи є що прикріше, як втікати з обіймів сну, кидати теплу постіль і йти в темну ніч? Старшому так не прикро, але молодому гірко, гірко. Але як треба?

Я встав, вийшов на двір. Ніч темна, аж чорна, хоч око виколи. Здається, краяти її можна. Накрапає дрібний, осінний дощик. На маєш! До кашлю ще й кольок треба. Але це нічого! Поїду фірою до стації. Поїду? А може ні?! Бо той, хто мене мав відвезти, ані суди Боже не встане. Ох, лишечко, що ж чинити? Ані просьби, ані грозьби не поможуть. — Що ж ти, синку, тепер зробиш? — Піду, мамо. — Як, сам?! — А чому ж би ні. — Скоріш роздягайся, лягай спати. За один день страченої науки тебе не покарають. — Та добре мамі говорити! Але я знаю, що значить день у школі не бути. — Ні, я таки піду! — Як уже так наважився, то я тебе відпроваджу хоч до Маркевичевої каплиці.

Ми вже на дворі; в моїй торбі-клунку хліб, сир, гуска, масло. Мама не дала мені нести — сама тепер несе. А темно! Згодом очі пітьму проникають, бовванить дорога. Пес Бобик шнурує наперед. Село пірнуло у глибокий сон, нема проявів життя. Чоботи цмокають у грязюці. Мама бідькає: — Не треба ж тобі, синку, тепер іти. Або хоч ліхтарню треба було взяти. Чому ж я сама не здогадалася? — Я бачу дорогу що раз ліпше. — Верніться, мамо, я вже сам піду. — Я ще трошки тебе підведу.

Йдемо. Врешті я стаю і рішуче прошу маму вернутися. Мені дорога скорочується, а їй видовжується. Прощаємося. — А ти, синку, не боїшся сам? — Ні, мамо. —

Ми розійшлися. Чи довго стояла мати, дивлячись за мною, — не знаю. Зрештою й так була б мене не бачила. Але мабуть довго стояла... Іду краєм дороги. За селом трошки видніше. Доходжу на роздорожжя. Можна цею, але й тою дорогою на шлях зайти. Дорога понад ріку коротша, але як попри млинівку йти? Там пан утопився, а вряди-годи виходить із води, пристає та людей страшить. Пригадую собі, як оповідала мати, прядучи в зимі, що дідуньо вертались раз самі вночі попри млинівку. Вода в річці зашуміла, а з неї на беріг вийшов утоплений пан;

іде перед дідунем, голову схилить на бік, а з довгого волосся ллється вода. Дідуньо перехрестять палицею перед себе, — він зникне. За хвилю знову появляється і знову вода з волосся скапує. Так провадив їх більмань до моста. Врешті дідуньо закликали: „Всякоє диханіє да хвалить Господа”. — Тоді він уже зовсім не показувався...

Постановляю йти довшою дорогою через друге село; все ж село селом. Хоч болото по вулиці, але люди по хатах. Бодай собака забреше — веселіше стане. Незабаром буде те село. Доходжу до каплиці. Бачу вже обриси смерек, що її окружають. Тиша кругом, що аж кричить. Раптом: — Пугу-пугу, гу-гу-гу! — Я стрепенувся, по скірі заграли мурашки, шапчина до гори підлізла. Дух Святий при мені! Це ж пугач так зловіще мене налякав. Я заспокоївся. Шкода, що Бобик побіг за мамою додому; нехай би хоч він був зо мною. З третього села був би я його завернув. Пропало. Входжу в село. Хати надулися під осінним дощиком, присіли до землі й нічого в них не ворушиться. Собаки також заспали. Але стало відрадніше. Моя думка починає в інший напрям повертатися. Тішуся, що науки не опущу. Які нині години? Ага, історія, математика, природа... Ах, як гарно викладає учитель природи! Слухав би й слухав. А яка дивна та Анна, що її поліціяновою називають. Вчора каже до мене: „Ти, Йване, тепер до нас приходиш, та дещо нам з міста, зо школи розповідаєш. Але як станеш паном, то вже до нас не прийдеш; будеш встидатися до хлопської хати ходити”. — Яка вона дивна, та Анна. Ага, нині є фізика. Боже, як чудово вчить той малий учитель!. Степан Кордуба називається. Недавно до нас прийшов. Такий чорненький з підстриженими вусиками. Право Архімеда як на долоні стало ясне. Або взір на обчислювання стятої піраміди. Н ділене через 3, рази — клямра — велике В, плюс... Але гов!: у одній хаті світло! Яке ясне! Певно пильна господиня, вже встала. Сніп світла паде на дорогу. Добре, добре! Певно і в інших хатах засвітять. Бодріше ноги піднімаються. Впявивши зір у світло, приближаюся, рівняюся з хатою. Дивлюся у вікна. Ох, Господи! Через вікно видко лице вмерця, що лежить на лаві. У головах хрест і дві свічки. Чути голос дяка; співає псалтир. Моторошно стало. Іду, але зором привязаний до вікна. Раптом: гу, гу, гу! — і щось біле з-перед мене через дорогу побігло. Я повалився на землю. Клунок з хлібом з розгоном пірнув у калюжу. Я зірвався. Що це? Господи! Що це? Доглянув те біле. Воно побігло під хату, де лежить вмерлець і зачало квичати. Заклубилися думки, здогади і почали в льоґічну цілість укладатися. Рідня вмерлого забула мабуть хлів заперти, безрога вийшла і рилася в багні на дорозі... Стривожена моя душа забажала чогось іншого; я зняв шапку і рука до хресту піднялася. З моїх уст поплила щира, гаряча молитва. Я заспокоївся. Нехай і повно трупів буде біля мене, нехай кричать пугачі несамовитими голосами, — я спокійно прямую дорогою. Господь мой і Бог мой! Загартований, багатіший на один досвід, дійшов я до стації та поїздом до міста відїхав...

Так було колись. На цій самій дорозі, що нею нині йду. Ось вона вже кінчається. Ось моя рідна хата. Із неї виходить брат. — Здоров брате! — Здоров! — Чому не написав? Як можна так? Таж коні і так дармо стоять, бо збіжжя повозив. — Байка! Ромко є? — Ого! Вже другу кукурудзу допікає.

Я увійшов до рідної хати.

Сурохін, вересень 1938.

Юрій Липа

ЧАКЛУН ІЗ ХУТОРА

(Продовження).

Властиво тут можна було б і закінчити життепис Гоголя. Дальший життєписний хід, його останні сімнадцять років життя — це історія його творів з того часу.

В тих творах кипить його кров, його віра й сподіванки, — і всі вони звернені лицем до Росії. Він уже не назве цієї Росії „старою, рудою бородою, що ніколи не порозумнішає", як називав ще недавно, (Л. з 1832 р.), — ні, він бачить її з своєї „прекрасної далекости" як мрію, блакитну мрію про владу. Бо „хто сказав, що моя отчизна Україна? Хто дав мені її за батьківщину? Отчизна — те, чого хоче душа моя, що наймиліше для неї". („Тарас Бульба").

Ave, Rossia, morituri te salutant!

Десь далеко в висоті є льожа (як балькон володаря), а в низу на арену виходять призначені на смерть — українці — спочатку ґлядіятори білого царя, всякі полковники Бульби й осавули Горобці, а потім смішні постаті, просто блазні з Хутора.

Дехто хотів би зробити з підвладної постаті Бульби і Гоголівських, Бульбівських козаків, постаті володарів. Гоголь не бачив в них панівних людей. Він так і не описує їх. Це ненажери, „що понаїдались так, що дивуюсь, як ніхто не тріснув" і потім „зоставили цілі купи гною". Вони без упину пють. „Що скину, то пропю!" Їхнє гасло „горілки побільше! Щоб грала і шипіла, як скажена". Побут героїв-козаків Гоголя має тільки дві фази. Одна це, коли козак „залізе відпочивати... на піч" і кормить товстим тілом мухи, та з печі дивиться „на все, що тільки діється, колупаючи пальцем в носі". Друга фаза: коли козак іде на війну безжалісну і безпорядочну, де нераз „свої... обдирають своїх", де злякані жиди заповзують „під спідниці своїх жидівок, де кінець козака страшний, „це — ще ласка, коли зварять живим". („Тарас Бульба"). Гуманний світогляд і самого Бульби: він не українець патріот, він не володар — він бється за товариськість, тільки за любов до товаришів, що з ними „поріднився душевною спорідненістю", він не бється за рідних християн із свого краю, він — за „усіх, які тільки є на світі".

Так сфальшувати історію, щоб цілком відкинути клімат сили Краю Козаків, Гоголь не міг, але він змалював цю силу сліпою, що чекає ще свого пана (царя). Чи ж можна порівняти „Т. Бульбу" з гордовитими сторінками популярної тоді „Історії Русів", що її студіював і Гоголь? Це не синтеза історії, — це піяцька пісня галабурдника, що не має над собою пана, це безголовий динамізм недержавника.

І недаремно критик і московський патріот по виході „Т. Бульби" відчув це і написав: „Історія України не належить до історії всесвітньо-людської; її круг тісний, її політичне і державне значіння те саме, що в мистецтві — ґротеска". *(В. Бєлінський).*

Ґротесковою тимчасовістю пахне Гоголівське минуле України, але воно має хоч свій безголовий порив. Зате Гоголівська сучасність це — сонність. Це — села, де пахнуть „благовонним паром галушки", де вулиці з шинками, що „попадали на один бік, мов баба, що вернулась з веселих христин", де вікна хат подібні „до підбитих очей", де на вулицях усе „валиться і немощніє". Там над селами, у хмарах, відбуваються сахаринові мельодрами Левків і казки про відьом, а на долі в „маленьких і низьких кімнатках, жахливо теплих", жеруть по девять разів денно, дрімають, товстіють, сваряться, раз ніби добрі, безсилі люди, а раз ніби такі, що „за копійку заріжуть".

Вслухаймося тільки в гомін наданих їм прізвищ, мов би умисне створених, щоб викликувати враження мертвої речі, фізіольоґічного акту, або просто нікчемности!

„Коробочка, Курочка, Пробка, Шпонька, Черевик, Яїшниця, Бульба, Попопуз, Голопупенко, Колопер, Козолуп, Кизяколупенко, Перерепенко, Дірка, Пухівочка, Купердягин, Коровій-Кирпич, учитель Дієпричастіє, Шило, Доїжджай-не-Доїдеш, Тяпкин-Ляпкин, Довгочхун, Держиморда, Крутодрищенко, Потогоненко" і численні інші мешканці села „Вошивої Пихи".

Про прізвища Гоголя каже *Бєлий,* що це — „маячіння, напучнявілі жахом духової нужденности", що це — „глум відщепенця від роду над власним родом".

Дійсно міг сказати дослідник *Пєрєвєрзєв* про суть цих казочок: „Не смішний випадок, а смішне існування, не смішну ситуацію, а смішних людей змальовує Гоголь в своїх творах. Гоголівський комізм це не комізм пригод, а комізм типів, не комізм подій, а комізм побуту".

Це не Дікенс, не Твейн, чи наш Нечуй-Левицький, що люблять свої персонажі і добродушно посміхається над їхніми непорозуміннями. Гоголь пише, щоб принизити цілі юрби людей, щоб знищити гідність цілого побуту, цілого краю. Він нудьгує з ними і не любить їх, але випроваджує їх, нижчих, для забави тих вищих, яким вірно сам служить.

Молодий урядовець уміє бавити анекдотами товариство і представляти комічні постаті в особах. Від цього крок до пи-

сання комедій. Одна з них вплинула на цілий хід його життя. Мав настрій написати щось смішне, та не мав теми. Отже пише до другого письменника, свого доброго знайомого:

„Зробіть ласку, дайте якийнебудь сюжет, хоч якийнебудь смішний, чи не смішний, але чисто російський анекдот. Якщо цього не зробите, то я дарма гаятиму час, і не знатиму, що мені в моїх обставинах робити. Я ж крім своєї мізерної платні з університету, — ніяких посад тепер не маю. Зробіть же ласку, дайте сюжет; духом буде комедія з пяти актів, і, клянусь, куди смішніш від дідька. На Бога, поспішіться, розум і шлунок мій — обидва голодують”. (Л. до *Пушкина* з 7. X. 1835).

Пушкин послав сююжет: гохштаплєр ревідує урядовців провінціонального міста. Гоголь пригадує собі враження з Курська, єдиного російського міста, де він по дорозі з України в Петербург приневолений був пересидіти сім днів, і пише „Ревізора”. Завдяки протекції Жуковського і несподіваній добродушності царя, на подив зляканій цензурі „Ревізора” виставляють 19-го квітня 1836. року в Петербурзі. Гоголь чекав всього, лише не того настрою, що опанує добірну публику на першій виставі (там був навіть сам цар Микола I).

Сміху майже не було: усміхи завмирали на устах, завмирали й оплески. »Напружена увага, — каже самовидець, — зміцнене, захватне слідкування за всіма нюансами пєси, іноді мертва тиша показували, що те, що ділось на сцені, пристрасно захоплювало серця глядачів... Загальний голос вибраної публики з усіх боків був один: „Це — неможливість, це наклеп і фарса”«, *(Анненков)*.

Раптом ця Гоголівська фантасмаґорійна творчість, навісна в пристрасності, повна мельодраматичних ефектів, сама счинила ударний ефект, але вже в житті, в імперії...

— Ну й пєска! — сказав Микола I-ий, уосіблення російської держави, виходячи з льожі по виставі, — усі дістали на горіхи, а я — найбільше!

„Пєса вельми втішна, тільки повно нестерпної лайки на дворян, урядовців і купецтво” — нотує присутній урядовець.

Гоголь, по такім дивнім театральнім ефекті просто знищений, завмирає з жаху і туги та з того, що він наробив. Так собі попсувати карєру в Петербурзі! Злякався самого себе. „Мій власний твір здався мені огидний, дикий і мов би зовсім не мій” — нотує наразі, а по дванадцяти роках ставить таку діяґнозу: „В комедії тоді побачили бажання висміяти законом установлений порядок речей і державні форми, тоді як я, власне, мав замір описати тільки самовільне порушення того формального і законом установленого порядку”.

Але тим часом коло особи автора „Ревізора” — великий рух: гляньмо лише, послухаймо голосів!

Люди з-під знаку ґенерала Бурачка, такого собі ідеалізатора російщини, що навіть відкидав Пушкина як за великого західника, гукали на Гоголя: „Він — підпалювач! Він — бунтів-

ник!" Молодь і укриті антимонархісти мало не зробили з письменника кумира: „Вся тодішня молодь була захоплена „Ревізором"! *(Стасов)*. „Це — молода Росія у всім своїм нахабстві і цинізмі, я знаю п. автора „Ревізора"! — пише аґент-шпигун Віґель. Певне, зацікавлення обуджується і серед придворних постатей. Компаньонка цариці, Смирнова, пише захоплена до князя Вяземського: „Однак це Плєтньов відкрив цей малий скарб (Гоголя)". (4. V. 1836). Російські інтеліґенти, професори з Москви і Петербурга, нарешті мають подію: обговорювати твір п. Гоголя. Отже це — успіх!

Гоголь ще трохи морщиться, ще вдає смуток, ще обіцює, що поправиться, пояснить, — але він не може вже сховати свого задовілля: ці придворні, ці ґрупки інтеліґентів, купки обурених урядовців і трохи студентів — це ж властиво ціла Росія. І ціла Росія говорить про н ь о г о. Прощай, Хуторе! В листі, який Гоголь пише місяць по виставі „Ревізора", він уперше називає „старою столицею моєї батьківщини"... Москву. (Л. з 15. V. 1836). Ту саму з татарською назвою столицю, що її він так недавно ще понижував. Трудно, його „прекрасний, древній, обітований Київ" не дав йому успіху, і він до нього вже не вернеться, як до символу правди, як до місця, „де будуть його (Гоголя) великі діла". Пан Гоголь розмовляє з Росією, країною своїх мрій.

V

Вистава „Ревізора" зблизила його з Росією-владою, з Росією-царем, і він мріє про царя, як найвищого виразника „биття державного пульса", і мріє про свою віддану працю, свою творчість на користь усіблення Росії-влади. Коли він просить пізніш Плєтньова подарувати одну зо своїх книжечок „всім великим князям, всьому царському дому до одного, не виключаючи й малолітніх", то це робить не для грошевого віддарунку (як тоді був звичай), але як „вираз того почування,... що завдяки ньому все, що відноситься до їх дому, стало близьким для моєї душі"... (Л. з 20. X. 1846). Цар для нього і символ влади-Росії, і символ відповідальности за надхнення. Цар-Росія стоять над ним у блакитному сяєві і ждуть від Гоголя помочі в „прискоренні биття державного пульса". „Все, що я досі написав, — журиться Гоголь — і слабке, і нікчемне аж так, що я не знаю, як мені виправдати перед государем невиконання його бажань. Однак може Бог дозволить мені зробити щось таке, з чого він був би задоволений"*).

І він придумав. Він напише „Левіятан творчости". Це не будуть, як досі, якісь нікчемні казочки, якийсь зпроста бездумно написаний „Ревізор". Тепер він має ідею, покликання. Тепер він знає, що робить, він створить велику потугу для блакитної постаті, Російської Влади.

---

*) Цар між ін. не дуже цікавився ним і мішав його з ґрафоманом ґрафом Сологубом.

Не дарма і в дрібніших своїх речах він згадує часто про „благородну владу, що чуває над нами усіма однаково”, і каже про себе „в наших грудях замкнена якась таємнича віра у владу”. *(„Театральний Розїзд”).* —

Він виїздить за кордон і починає писати „Мертві Душі”. „Велетенський великий твір” його: перед ним аритметичною сумою, панорамою проходять „наші поміщики, наші урядовці, наші старшини, наші мужики, наші хати”. Твір має бути в трьох частинах. Гоголь не пише, він священствує, „хтось незримий пише переді мною могутнім берлом”. (Л. з 12. X. 1836).

Той твір має бути чимсь, що зміцнить Росію-владу і буде володарською річчю в мистецтві, буде чимсь пророчим і одночасно всеобємливим. Щось мусіло б у тому бути з римської архітектури ренесансу, щось сміливого і стрункого. Зміст того дав Гоголь відразу: це будуть малі люди зо своїми малими дрібязками, а над ними влада і її непомильні, блакитносяйні представники (вкінці напр. як спонука до духового перерodження обманця-героя мав виступити особисто й сам цар). Не дарма він, пишучи цей твір, трактував його як річ державної ваги і навіть, щоб його краще написати, за підмогою звертався до шефа жандармів Орлова (Л. з 1850).

По пятьох літах Гоголь кінчає першу частину „Мертвих Душ”. Посилаючи її Жуковському, пише: ...„небесна сила поможе мені спинатися на щаблі тієї драбини, що передо мною, хоч я стою на найнижчих і перших її щаблях... Це перша частина „Мертвих Душ”. Я переробив багато в ній..., але все ж іще не можу не бачити її малого значення супроти інших наступних частин. Вона у відношенні до них, здається мені, схожа на нашвидко прибудований ґанок до палацу, що в задумі має бути збудований у велетенських розмірах”... (Л. з 26. VI. 1842).

Ґ а н о к. Це все ще передпокій, ґанок, двір блазнів під бальконом влади. Лише він каже тепер, що той його ґанок це — ціла Росія. Про І-шу частину говорить, що це „тільки брудний двір, який провадить до витонченої будівлі”. І він уже нетерпеливий, щоб сказати довкіллю, що буде в II. і III. частині його „Левіятану”, в тім велетенськім палаці.

Друга частина „Душ”, де мали б уже виступати не тільки духова злиденність, але й блакитні, чеснотливі представники влади, іде письменникові дуже тяжко. Жадне „берло” не пише його рукою. „Я мучив себе, — пише він — насилував писати, страждав важким стражданням, бачучи своє безсилля” (Л. з 2. V. 1845). „Хочу насильно приневолити себе щось зробити”. (Л. з 21. XII. 1843). Те, що написав, палить і раз, і вдруге (VII. 1845). Одночасно все більша пиха опановує його: аджеж хоч він і пише, відповідальний перед царем, але зате проповідує цілій Росії своїми писаннями. Довкілля, знуджені великопанські типи зміцнюють у Гоголі це переконання. „У всіх тодішніх листах Гоголя, до кого б він їх не писав, починав звучати прикрий для мене тон повчателя — пише беззастережний прихильник письменника.

Тоді він був зійшовся з гр. А. Толстим, а я вважаю цю знайомість за рішуче погубну для Гоголя. Не менш шкідливі були для нього і його дружні звязки з жінками, переважно з вищих сфер. Вони одразу зробили з нього щось в роді свого духовника". *(С. Аксаков).*

Таким тоном проповідника і духовника, поспішаючи скінчити свій палац духової Росії, пише Микола Гоголь маніфест. Ця невеличка і душна книжечка зветься „Вибрані місця з листування з друзями"; вийшла вона в десять літ по бомбі „Ревізора" і вибухнула сама ще з більшою силою, важко ранячи самого Гоголя.

Це мала бути його перша поважна книжка („моя єдина доцільна книжка"), де він вперше мав показати хоч у загальних рисах позитивну, чеснотливу Росію. Це мав бути контраст до його попередньої Росії (І. частини „Мертвих Душ"), бездушної і нелюдсько відразливої. В своїй книжечці письменник навіть пробує подати привід повстання „Вибраних місць". »Коли я почав читати Пушкинові перші розділи з „Мертвих Душ", то Пушкин... (що був охочий до сміху) поволі ставав все понуріший, понуріший, аж вкінці зробився зовсім понурий,... промовив голосом, повним туги: „Боже, яка смутна наша Росія!" Мене це здивувало... Тут я лише побачив, в якім жахливім вигляді можна зобразити людині пітьму і страхітливу в і д с у т н і с т ь с в і т л а. З того часу я почав думати тільки про те, щоб змякшити це пригнобливе враження«...

Отже світло Росії, позитивний зміст її, кинув Гоголь російському довкіллю. Станув перед ним у проповідницькій, самозадовільній позі.

На це воно з обуренням, з огидою відкинуло той „світлистий" Гоголівський зміст і плюнуло йому в лице сотнями вигуків: сам не знаєш позитивної Росії! Ті крики довкола певне мусіли пригадати Гоголеві тюкання і цькування псами по селах.

Ще добре, коли тільки окреслити його зимними словами царедворця *Плєтньова,* що Гоголь „неправильний до несмаку і надмуханий до смішности, коли своєвільство переносить його з комізму до поважного тону".

Мислитель західнього типу, *Чаадаєв,* трохи гидуючи, зацікавився Гоголем. Чаадаєв бридився властиво і Росією, не даремно ж писав: „ми не належимо ні до однієї з великих родин людства, ані до Заходу, ані до Сходу" — і тому тільки усміхнувся над вихвалюванням Росії у Гоголя. Його зацікавило інше: єлейно-панокадильний тон Гоголя. Чи то не єзуїт? — подумав і відповів: „В Гоголі нема нічого єзуїтського. Він занадто самохвальний, занадто безкорисний, занадто щирий, щирий іноді до цинізму, назагал занадто незграбний, щоб бути єзуїтом". (Чаад. до Вяз. 29. IV. 1847).

Тверезий словянофіль, *Сергій Аксаков,* давно вже з болем зауважив зріст претенсій Гоголя, і ще три роки тому попереджав письменника: „І смішно, і прикро... Я боюсь, як вогню,

містицизму, а мені здається, він показується у вас. Не зношу моральних рецептів і нічого, що подібне до віри в талісмани. Ви ходите по вістрю ножа!" Тепер він пригноблений маніфестом Гоголя. „Ця книжка — пише Аксаков до сина — може зашкодити багатьом. Вся вона пройнята підхлібством під маскою покори... Гоголь може утвердитися в своїм божевіллі". До Гоголя ж пише: „Ви зневажаєте і Бога, і людину".

Письменник, західник *Турґенєв,* бачить у Гоголівських повчаннях нечувано огидне сполучення „пихи і підлизування, біґотерії й самодурства, пророчого і паразитного тону". Книжка Гоголя — на його думку — це його „фіяско", і це фіяско-упадок, що добре свідчить про тодішнє суспільство.

Багато голосів про маніфест-книжку не дійшло до нас, але сам Гоголь описує в листі враження від неї серед довкілля: „Як сталося, що на мене розгнівались усі до одного в Росії? Досі цього не можу зрозуміти. Восточники, західники, невтральники — всі ображені". (Л. з 20. VI. 1847). Справді всі обурилися і на тон, і на зміст книжки автора таких потішних досі книжечок. Навіть мрякобіс і цареслав, модний тоді о. *Матвєй* написав до зляканого Гоголя, що „книжка його вплине шкідливо, і що він дасть за неї одвіт перед Богом". Навіть дехто із шкільних приятелів перестав пускати Гоголя до себе по виході „Листування з друзями". *(Шенрок).* Що ж до царського двора, то звідтіль віяло холодом. Може й тоді повторив ґраф *Орлоф* те, що раз був сказав уже про Гоголя: „Що за охота клопотатись якимись голими поетами!"

І от Гоголь по неуспіху, діставши цю несподівану і вже „невилічну рану" (як каже Турґенєв), звертається до людини дуже талановитої, дуже безінтересовної, може єдиної справді незалежної людини в Росії, до критика і росіянина-патріота. Аджеж думок і оцінки тієї людини був жадібний навіть сам Пушкин, божок Гоголя. І ця людина не ошукає, вона важко хора на туберкульозу, вона вже близька ложа смерти. В червні 1847. року листом питається Гоголь *Бєлінського,* що лежить хворий у Зальцбурґу: що сталося? Чому так усі мене зненавиділи, коли я написав книжку про позитивну Росію?

А „навісний Віссаріон", критик Бєлінський, кровю серця написав йому відповідь. „Це — як сказав тоді російський талановитий патріот *Герцен* — ґеніяльна річ, і це, здається, заповіт Бєлінського".

Для Бєлінського Росія, яку він хотів будувати, була в силі, була життям живим, для Гоголя фантазією, абстракцією, „блакитним світлом", властиво доктриною влади. Для Бєлінського ж мертвотою пахла ця доктрина.

„Хай простить Вам ваш візантійський бог — скреготе зубами умираючий патріот — за ту візантійську думку, якщо ви тільки, викладаючи її на папері, знали, що творите... Та коли б ви зробили замах на моє життя, і тоді б я більше вас не зненавидів, як тепер за ці ваші ганебні рядки... Проповіднику кнута,

апостоле незнання, бойовнику обскурантизму і мракобісія, вихвалюваче татарських звичаїв — що ви робите! Погляньте собі під ноги — так ви стоїте над проваллям... Ні, ви тільки запаморочені, а не просвітлені... Хоробливим переляком смерти, чорта і пекла віє від вашої книжки". Бєлінський показує гостро й жовчно всі прогріхи Гоголя супроти московського живого духа, підкреслює, що будівничий Росії, народ московський, це атеїсти, що піп московський нікчемність у порівнянні хоч би з католицьким, що „блакитна влада" російська — це сморід, задуха і тупість. Врешті вриває листа. Не кається за гострі вислови, бо він пише про речі вищі над особисті, пише про правдиву Росію, що може колись буде.

І по місяці спокійно Гоголь відповідає Бєлінському: „Покищо одне для мене непохитна істина — це, що я не знаю зовсім Росії".

„Не знаю зовсім Росії!" Не знаю зовсім позитивної, блакитної Росії. Так сказала людина, що поїхала служити їй вірно і віддано.

Коли не знає позитивної, то може знає відємну, неґативну Росію? Не даремно ж пізніша шкільна, дешева російська педаґоґіка зробила з нього „великого російського сатирика". Може корисність його для росіян випливає з дійсного знання тієї аритметичної суми країв, що були під однією владою?

Може принижуючи людство в постатях таких, як його герої „Шинелі", „Носа", „Мертвих Душ" — він принижував людей з цілої адміністративної місцевини, званої Росією?

Дехто з українців, бажаючи помирити якось світогляд Гоголя зо своїм світоглядом, повторює твердження, що Гоголь для українських типів зберіг ще свою прихильність і їх якраз змалював у своїх перших творах, романтично солодкавих „Вечорах на Хуторі", а для москалів мав він ніби тільки згірдливе відношення, як у пізніших петербурзьких новелях і „Мертвих Душах". Але так не було.

Докладно простудіювали дослідники кожний тиждень, майже кожний день письменника і можна тепер сказати, що Гоголь знав і на чім спирався. *С. А. Венґеров,* зрахувавши всі дні, що в них переїздом Гоголь був у Росії (27+20+7), прийшов остаточно до такого висновку: „Автор Ревізора і Мертвих Душ, що в них нібито, за усталеним шабльоном, відбилась „ціла Росія", в дійсності тієї самої Росії, просто можна сказати й на очі ніколи не бачив. Гоголь знав тільки Україну й Петербург... В основу своєї „общерусской" типізації поклав українські враження". Інший дослідник, розглядаючи Гоголівські ніби російські типи, раптом вигукує: „Звідки стільки українців в російських, глухих місцевинах?" *(Вєресаєв).*

Коли хуторянські типи Гоголя походять з України, то може його урядовські типи, ці герої „Шинелі", „Носа", „Ревізора" — росіяни? Може побут Петербурга, де Гоголь перебував, писав, творив? Так, у новелях є побут Гоголевого довкілля, але чи ж

Гоголь перебував в російському оточенні? Його постійним оточенням (в бюрі, в театрі, вдома) аж до літ нервової хворости були ті ж українські хуторяни (Прокопович, Кукольник, Хощенко, Білоусів, Садівничий, Гребінка), що приїхали, як і він... „служити". Це вони тисячами „засідали" по петербурзьких урядових бюрах від часів князя Безбородька, українця і першого европейського орґанізатора адміністрації і канцелярійности. „Петербург це кольонія освічених українців — пише Є. Гребінка до Новицького. — Всі урядові інституції, всі академії, всі університети — повні земляків, і, приймаючи чоловіка на службу, на українця звертають особливу увагу, як на „un homme d' esprit". Вони творили тло петербурзької урядовщини, столичний побут. Недаремно пізніш по Гоголю з огидою і з гнівом буде писати про них великий Шевченко. Недаремно українець, актор Щепкин, писав до Гоголя, щоб він не переробляв „Ревізора" і постатей урядовців, бо „це ж справжні, живі люди, що між ними я зріс" (Л. *Щепк.* 1847 р.).

Хуторянські українці і „опетербуржені" українці — це постаті Гоголя.

Надзвичайно цікаві останні праці про стиль Гоголя приносять багато спостережень і про саму мову письменника. З усіх впливів, що мали формувати його мову, цих усіх Жуковських, Марлінських, Стернів, Тіків, Вальтер-Скоттів, на першому місці стоїть потуга української пісні, военної й селянської. Гоголь пише цілими рядками українських дум (Т. Бульба), його „проза сторінками „Вечорів" тільки переінакшує народні лади" *(Бєлий).* Взагалі його рядкам „українська мова дає ряд іменників". Мельодійність його прози*) — це мельодійність іншої, не російської мови. Він, пишучи, намагається тільки перекладати на російську мову. Не даремно, як двадцятилітній юнак він пише листа, повідомляючи матір, що хоче видати свої перші проби в чужій мові. Той чужоземний „язик", каже дослідниця *(Ґіппіус:* Гоголь. 1924), це російська мова, бо Гоголь думає по-українськи. Гоголь дуже зле знав російську мову *(Вєрєсаєв).* По своїх успіхах, виїхавши до Риму, відкрито пише, що „призабув російську мову", а перебуваючи в Женеві розмовляє з А. Міцкевичем тільки українською мовою. Тому зрозуміла річ, що коли останній з дослідників мови творів Гоголя, дослідивши складню, ритм і лексику, хоче її окреслити, то каже, що це — „українська мова, змішана з льокальними (російськими) говорами". *(Бєлий).*

Мова, типи і спосіб думання були українські. Залишилась ще доктрина, надукраїнська доктрина влади — віри — Росії. Тим часом живі російські люди, російське довкілля Гоголя, відкинуло цю доктрину. Це було як велетенський поличник (як сам Гоголь зазначує в листі). Але це не приневолило його покинути свою

---

*) Між ін. може завдяки цій пребагатій мельодійності мови і вважає Гоголя за найбільшого письменника колишній учитель музики в Полтаві, композитор Падеревський.

доктрину, ні — „цю свою ідеольоґію він поніс недоторканою до кінця життя в такому ж вигляді, як дістав її в раннім дитинстві". *(Вєрєсаєв).*

Тому по своїй пригоді з маніфестом-книжкою він знову кидається до своїх „Мертвих Душ". Це ж у 2. і 3. частині має він показати справжню Росію. А що він її не знає, не переживав ніколи, то це справа мала, це — дрібниця. Він її огляне, ба навіть..., наважився відвідати ґубернії довкола Москви... подивитись на Росію, скільки вдасться, побачити на широкій дорозі" (Л. з 1. VI. 1849). Він бідкається, що йому „необхідно заглянути до деяких, хоч важніших закутин Росії" (Л. з 20. X. 1847). Однак ті роки пробуває переважно за кордоном. Приїхавши, наївно скаржиться знайомим, що занадто мало знає Росію і російський народ, мені треба б подорожувати, а тут ніколи: я маю сорок літ, та й писать треба". *(Я. Ґрот,* Спогади).

Та він не дуже й поспішає до тієї Росії. Може й не тому, що волить Рим, чи рідну Яновщину. Може тому, що знає добре характер процесу свого творення. Не даремно ж писав до приятеля в 1847. р.: „Я ніколи не мав потягу бути відгомоном усього і відяскравлювати в собі дійсність, яка вона довкола нас". Він хотів заполонити дійсність собою. Хотів, щоб з нього, з його індивідуальности вийшла якась Росія, навіть не вона, а якась моральна понадсила, якийсь понаднарод. Гоголь — упертий.

Він нищить себе в цьому зусиллі. Взагалі його творчість має в собі орґанічний звязок з його особою: в його твори переливається його власна життьова сила. Недарма чутлива мати Гоголя, розгорнувши сторінки I. частини „Мертвих Душ" із словами: „О, моя молодосте, о моя свіжосте!"... заридала. Вона оплакувала зівялу юність і свіжість свого сина.

Як же тяжко йшла II. частина „Мертвих Душ"! Невпинно поправляю і за кожним разом, як починаю читати, то крізь написані рядки бачу ще ненаписані". Дійсно, ці мертві, тьмяні душі пили його кров. Що яскравіше описував він їхню мертвоту, то слабішим робився сам. Він функціонував чорнилом і папером. Він усе приміряв свою панораму, свій „літературний Левіятан" до образу, що миготів і виблискував усе далі, усе невиразніше. Він палив один по однім варіянти своєї „поеми". Його вже не затримувало відчування Гоголя-особи, у творчості він не мав уже опертя в собі, як у людині, він сам, як письменник, тече, і сам себе, як ріку, хоче спинити і воплотити. Хотів скінчити „Мертві Душі", але скінчити їх, це для нього було б виплинути з себе, — і він зник, усох, не скінчивши. Умер дуже несподівано. Може причиною була сильна анемія, може самоголодівка на тлі мелянхолії.

Він спалив востаннє другу частину „Мертвих Душ", не писав уже більше і по десяти днях в маячінні помер.

Можна було б про нього сказати, — умер від писання.

(Докінчення буде).

Клявдія Бобикевич

Дзвони (1938) №10

КОРНИЛО УСТИЯНОВИЧ

1839—1904

Із усіх десятеро дітей о. Миколи Устияновича, (що був, як відомо, ровесником, приятелем і товаришем Маркіяна Шашкевича), найвище піднявся його найстарший син Корнило.

Цей маляр, поет і письменник, обдарований незвичайною уявою й живою вдачею, спостерігливістю та просто феноменальною памяттю, вже в дуже молодих роках розвиває свої великі таланти. Вже як ґімназійний ученик краще орієнтується у хаосі тодішньої політичної плутанини, ніж неодин старший, досвідчений громадянин. А галицька безхребетність тих часів усуміш із москвофільськими настроями, австрійською орієнтацією, польськими симпатіями й зазіханнями була нерозбірною, мутною саламахою, що в ній тяжко було визнаватися! Та все ж Корнило Устиянович вже тоді стає на щиро народній площині. Стає народовцем найчистішої води, й таким шляхом іде до самої смерти.

Малярства вчиться у Відні, куди переїхав враз із своїм молодшим братом Миколою, що записався там на фільософію. Обидва юнаки мусять бідувати й гірко пробиватися крізь життя, як більшість наших молодих академіків у тих часах. Вранішнього снідання не має, ще би! Це ж зайвий видаток. За те один із Устияновичів обідає у мензі, а братові, що зістався тієї днини вдома, приносить із мензи хліб до чаю.

Брати чергуються совісно. Той, що зістається, мусить насититися хлібом і чаєм. Теж морока з чобітьми, що тоді в моді й тільки в одного, (бо другий мав черевики). З плащем, сурдутом, капелюхом — що тільки один може вдягати... Але ці невигоди, труднощі, а часто й муки, обидва Устияновичі переносять із найбільшим стоїцизмом, гідним фільософів-клясиків старої доби. Бачать же кругом, що іншим студентам не краще жилося! Зате студії ідуть добре. Кожен хоче якнайскоріше добитися свого хліба й покінчити з бідою.

Чи Корнило Устиянович покінчив усі малярські ступні у віденській академії штуки, не знаю. Певне те, що пізніше виїхав до Росії, де вчився у Москві й Петербурзі. Мав рідного брата Теодозія мировим суддею у Сухум-Кале на Кавказі, і той удержує Корнила по столицях Росії. Пізніше він переїздить сам на Кавказ, де око мистця захоплюється його неописаною красою.

Коли вернувся у Галичину, привіз багато образів із прегарними кавказькими краєвидами. Вони мальовані в академічно-клясичнім стилі, живі й природні, з теплим кольоритом полудня. Відчувається з них подув розпечених скал дикого Кавказу, легіт з-над синього моря.

Корнило Устиянович думає посвятитися зовсім малярству й відчинити у Львові мистецьку робітню. Це ж осередок культурного й політичного життя Галичини, її найбільше місто. Але на жаль не знаходить між своїми земляками жадного розу-

міння й матеріяльної піддержки. Байдуже, затуркане й пригноблене громадянство тих часів не цікавиться клясичним мистецтвом! Галицький загумінок потапав усеціло в пітьмі дезорієнтації й невіжества.

Відчув це болюче мистець із Божої ласки Корнило Устиянович! Він, — що звидів архитвори великих европейських ґеніїв у Відні, Москві й Петербурзі та хотів піднести цю галузь мистецтва й у своїй батьківщині!

Бачив теж із тієї високої перспективи, яка величезна різниця між культурним Заходом, що його в дечім репрезентував тоді Відень — і Галичиною! Столиця Австрії була також осередком мистецького й музичного світу. Музеї повні прегарних збірок штуки, театри повні вистав, пєс, а кругом шуміло й переливалось життя. Корнило Устиянович усвідомляв собі обовязок прикласти набуту науку до своїх діл, якщо судьба дозволила йому бувати в таких визначних і далеких місцевинах високого мистецтва.

І так сталося! Поїздки по Росії ще більше скристалізували його щиронародні погляди й почування. Коли він був у Петербурзі, ходив улицями, що бачили не так давно ще — Шевченка. Академія мистецтва, де вчився Устиянович, знала батька Тараса дуже добре. Кругом були речі, що на них гляділо вражливе, бистре око Шевченка, а всюди наче б бував іще його велетенський дух-ґеній. Те все прекрасно відчув Корнило Устиянович! Воно також відповідно спрямувало хід його думок та ідей.

Він зовсім вірно підхопив напрям Шевченка; щоб піддержати й підбадьорити духа галичан, треба черпати з нашої славної бувальщини. Виводити з неї високі, геройські особи, історичні постаті, що світили б своїм прикладом і вчили б нащадків не піддаватися біді.

Корнило Устиянович пише тоді дві історичні драми: „Ігор" та „Олег", як теж великий, історичний епос: „Іскоростень". Цими творами автор хоче вплинути виховно на своїх земляків у Галичині. Змінити ті невідрадні політичні відносини, що спиняли всякий поступ і кристалізацію його загумінку.

Написав він також „Три цікаві загадки", що виявляють наглядно незвичайну освіту й небуденну начитаність автора. В тім своїм творі він згадує багато клясиків старого світу. Забутих істориків і ґеоґрафів, що із їх скупих і загадкових описів про Кавказ і мандрівок народів вичитав Устиянович цікаві думки й натяки про народи, що мали там колись існувати. Історичні місцевини, руїни замків, мурів і твердинь — здогадні бої і мандрівка народів через недоступні гірські просмики цікавили його. Автор наче закликає вчених-спеціялістів до відповіді на його помітки й здогади про Кавказ.

Те саме із руїнами в Бубнищі, що їх оглядає Устиянович та звязує з драмою князя Святополка Окаянного!

Написав також до половини драму „Сава Чалий", що мала бути його найкращим твором. Але щось перервало його писання. Можливо, що не бачучи в громадянстві і в тім напрямі

жадного розуміння, перестав писати. Але можливо, — це більше імовірне — що через матеріяльну скруту!

Мусів заробляти на хліб і прожиток малюванням церков по містах і селах, з яких усі без вийнятку виконані по-мистецьки — в тім своєріднім стилі Устияновича, що взорувався на нашій старій, історичній ноші. Не копіював Візантії, ані ґотику, ані ренесансу, чи інших стилів. Черпав із наших скупих історичних узорів, і навіть у тім напрямі був народовцем та вчителем.

Його святі — коли не біблійні, а народні, як св. Володимир, Ольга, Андрій, — то мають ношу в типічно українськім історичнім стилі. І така церква в Коломиї, Перемишлянах, Карлові, Вістовій, Довгім і ін. безконечною чергою, мальовані Устияновичем. Церкви в Славську, Головецьку, Вижниці, Сучаві — мають його прегарні образи святих та іконостаси. Між ін. слід згадати і монументальний образ „Мойсей“ у Преображенській церкві у Львові.

Корнило Устиянович ніколи не був при грошах. Не вмів їх тримати для себе й рахувати. Тому теж часто не мав сотика при душі і просто не мав із чого жити. Тоді їхав до найближчої рідні, братів і сестер, де перебував довгий час. Їхав до брата Савина, пароха в Головецьку, брата Миколи, професора в Радівцях на Буковині, брата Володимира, військового ветеринаря в Ряшеві, сестри Сальомеї Ших у Сучаві і Марії Бобикевич у Вижниці.

У вільних хвилях писав вірші, читав багато книжок. Переважно клясичних грецьких, латинських і німецьких фільософів, істориків. Шкіцував образи з історичних українських княжих і козачих часів. Але здебільша портретував усіх членів своєї численної рідні. Тому також залишилося в неї дуже багато прегарних портретів молодих дівчат і жінок, рідше вже чоловіків.

Тому, що Корнило Устиянович мав феноменальну память, портретував із памяті теж і свого батька Миколу. Малював види Кавказу й інших околиць.

Намалював він також численні історичні сцени з нашої історії, що з них на жаль багато пропало. З тих, що залишилися, є великий образ „Князь Василько Теребовельський в тюрмі“ по осліпленні, „Плач Ярославни в Путивлі“, „Полтава“ і „Козак на чатах“. Може є ще й інші, про які я на жаль не знаю.

Залюбки малював він гуцульські типи, дівчат у народній ноші, види галицьких сіл.

Образи Корнила Устияновича, цього — як оцінюють чужинці — найбільшого мистця-маляря Галичини, мають тепер дуже велику вартість. Розкинені головно по численній родині, що розбрилася по великій австрійській державі й нині поділена кордонами. Якщо б зібрати ті цінні образи всі разом, заповнили б вони величезні салі якогось музею й доказали світові й усім гострим критикам — небуденно високий підхід мистця до свого сюжету та всебічне опанування техніки й мистецтва.

Портрети родини це поважні обличчя священиків та їх жінок, що в шлюбних строях чи з чіпцями — стоять чи сидять. А все поважні, суворі. Молоді дівчата також такі, тільки чер-

вoнi коралі, яскраві стрічки — відмолоджують атмосферу суворости. Малі діти з мрійними, задивленими очима — чергувалися б (в музею) із прегарними видами дикого, екзотичного Кавказу. Сніжні верхи гір вгорі, буйна рослинність внизу, а також синє, безкрає Чорне море!...

Тут же були б історичні особи нашої славної бувальщини, образи святих, народні типи, види сіл і лісів, тощо.

Якщо б Устиянович був мистцем-малярем іншого народу, то певне вшанували б його велике імя виданням альбому усіх його творів. Він же найбільший маляр українець по... Шевченку! Неменший як Stuck, Böklin, Schwind, а не діждався ще своєї докладної, вичерпної біоґрафії та справедливої оцінки своєї небуденної особи, як і незвичайної, всебічної талановитости, що її посвятив усеціло свому народові.

Кустос музею „Гуцульщина“ в Коломиї, радник В. Кобринський, невсипущий збирач і знавець нашої старовини, заложив там і спеціяльний кутик образів Устияновича. Зібрав уже більші та менші образи: портрети, види, скіци й нариси, а навіть прецікавий альбом цього забутого мистця Галичини.

Був би новий доказ великої культури нашого краю — такий альбом усіх його творів, що взорований і виданий на лад західньо-европейських мистців, цікавив би кожну культурну одиницю. Навіть за межами нашої землі!

Твори кисти Устияновича ждуть ще свого мецената, що мав би охоту і фонди видати такий альбом. І що скоріш, — то краще, бо образи його переходять із рук до рук, з батька на сина, так що незабаром пропадуть між чужими людьми.

Може б яка із наших заможніших установ рішилася видати такий альбом?... Я радо подам усі потрібні інформації та адреси, де важніші й мені відомі образи находяться. Вони зовсім невідомі в Галичині, але нічим не уступають великим мистцям! Одним словом, прегарні під кожним оглядом і велика шкода, що пропадуть на чужині.

II

Коли перший розділ освітлює Корнила Устияновича з боку малярського, другий частинно обговорить його діяльність із політичної точки.

Мистець, щирий народовець, — боліє дуже над атмосферою в Галичині. Тому хоче вплинути і на політичну орієнтацію своїх земляків, що потапали в невіжестві й пітьмі, та самі не знали, куди їм пуститися.

Рішається видавати сатирично-гумористичний часопис „Зеркало“ і сам стає його головним редактором. В 1882. році появилося перше число, здається, фінансоване багачем Федоровичем, бо маляр не мав на те жадних фондів.

Цей часопис має на меті струснути совістю й назадництвом галицької так званої інтеліґенції. Вказати їй одинокий шлях поступу по лінії народницькій, національній. Ось рядки з „Зеркала”, написані ще перед кількома десятками літ:

„Як би то ми були всі думки одної,
І думки одної і волі одної

Спасти невістну Русь від хитрих сватачів!
І як би ми були всі віри одної,
А віри кріпкої і чудотворної
Єдино в себе, в Русь і лиш у своїх Богів...
То ми би люд спасли! То ми би Русь спасли!
А ми на сварці тратим час і тривожно ждем свого розгрому,
А нас... а нас спасти нікому!!..”

Часопис переплітаний густо актуальними тоді політичними справами, які з сатирою віддає публичній оцінці. У „Зеркалі“ співпрацювали д-р Вичоса, Золотий хлопець, Шкаралупник, Швиндель, Пархенблит, Болячка, Лазуіти, Patriotnik і ін. Всі вони політикують, лають уряд, вчать параґрафів, тощо.

Корнило Устиянович писав під псевдонімом Корженко. Галичину заступала сільська дівчина в народній ноші, з гарним, гордим обличчям, що гідно бориться перед винародовленням.

„Зеркало“ в перших числах виявило свій напрям у вірші:

Ми не продалися нікому,
В нічії найми не підем,
Ми служим лиш народу свому
І в блуд його не поведем.

II

А той Господь, котрий народи
Не роздавав в рабство ні в плін,
Той Бог, що всім хоче свободи,
Він буде нам щитом святим.

III

Він нас создав і нами правив,
Скрізь море горя тисяч літ,
І нас до днесь ніхто не збавив
Життя, то вже й не збавить, ніт!...

(Докінчення буде).

Д-р К. Чехович

НАУКОВІ ЗАСЛУГИ СТ. СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО

З приводу смерти найбільшого українського мовознавця і літературознавця Степана Смаль-Стоцького, появилося вже багато посмертних згадок і оглядів його діяльности, але між ними лише деякі звернули належну увагу на наукові заслуги Покійного. А тим часом саме його наукові заслуги, це те, чого не знищить ні ворожий натиск, що викривлює життя української нації, ні холодний подув байдужости до наукової творчости взагалі.

Як професор університету (від 1884. р.) і як член Української Академії Наук (від 1918. р.) він записався в історії української науки як безкомпромісовий оборонець тієї наукової правди, яку він сам своїми основними дослідами пізнав, і яку своїх учнів учив витривалою працею пізнавати. У науковій полеміці без-

щадно розторощував усі фальшиві теорії, а вже найбільше гидував пустою фразеольоґією і самопевністю недоуків та тих, що тенденційно перекручують наукову правду.

Підо впливом свого учителя, одного з найвизначніших словянських фільольоґів, Франца Мікльосіча, вже в початках своєї наукової і викладової діяльности зустрічається Степан Смаль-Стоцький з проблємою відношення української мови до інших словянських мов. Треба було знайти наукову відповідь на те, чи українська мова займає рівнорядне становище, чи може вона в давнині творила нерозривну цілість лише з якоюсь однією ґрупою словянських мов, а може і нині фільольоґічно належить ще до тієї ґрупи.

Російська школа мовознавців витворила собі цілу теорію про те, що українська мова це лише діялєкт російської мовної цілости, та що колись в давнині українська мова разом з російською і білоруською переходила фазу повної язикової єдности, себто що всі ті східньословянські мови виросли з однієї т. зв. праруської мови. Така теорія дуже подобалася всім представникам російської експанзії на українські землі; її офіційно підтримувано, подібно як і в інших ділянках науки підтримувано фантастичні теорії про те, що староукраїнська держава була російська, а Київщина в княжих часах, мовляв, була заселена російським („великоруським") населенням. З того робили висновки і на майбутнє, що українці повинні найновішу російську літературну мову прийняти за свою (побіч місцевої української) та що в усіх інших ділянках теж повинні разом з москалями творити спільні форми життя.

Мікльосіч звернув увагу свому талановитому учневі, що нема ніякої наукової основи приймати усі ті видумки російської школи за правду. Дальші наукові досліди утвердили Степана Смаль-Стоцького в переконанні, що одним із головних завдань української науки буде послідовна боротьба проти всіх тих помилкових теорій, які підо впливом російської науки вже закорінилися в науковому світі. І він не злякався тієї боротьби, хоч інколи здавалося, що він стоїть один проти всіх і що він мусить уступити перед чисельною перевагою противників. Навіть серед українців він довго не мав союзників. Бо — як каже сам Ст. Смаль-Стоцький — „ми попали в залежність від чужинецької наукової ідеольоґії та сліпо повторяли, що чужинці нас про те навчали" (Ст. Смаль-Стоцький: Українська мова... „Дзвони" 1933).

Найсильнішим ударом в теорію про т. зв. праруську мовну єдність усіх східніх словян була його наукова граматика української мови, написана по німецьки спільно з Т. Ґартнером (Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache — Wien 1913., стор. XV+550). Видавці офіційних підручників словянської фільольоґії пропонували Ст. Смаль-Стоцькому викинути з рукопису ті місця, які супротивлялися загально прийнятим поглядам. Але наш учений не був з тих, що йдуть на вигідні компроміси. Хоч його рукописи в такому вигляді не прийняли до друку видавці офі-

ційних підручників, він видрукував в іншому місці цілу свою граматику без змін. Нічого дивного, що одночасно зо словами признання для високої наукової вартости тієї граматики майже всі рецензенти з обуренням відкидали ті місця, які видвигали рівнорядне становище української мови і які заперечували теорію „праруської" мовної єдности.

Воєнна завірюха не дозволила нашому ученому відразу відповісти на всі ті голоси критики, але після світової війни він зробив це у своїй книжці „Розвиток поглядів про сему словянських мов і їх взаїмне спорідненння" (Друге доп. вид. Прага 1927). Проблєму відношення української мови до інших словянських мов вияснюють ще й такі його праці, як: Східні Словяни („Україна" 1928. III.), Der fundamentale Anteil des Ukrainischen an der Slavistik (Jahrbücher für Kultur u. Geschichte der Slaven 1929. V. 3.), „Мягкі" і „тверді" голосівки („Slavia" 1929. VII. 4.), Питання про східньословянську прамову (З. НТШ, 155) і інші. До цієї ділянки треба зачислити теж ту наукову дискусію над питанням „Откуду єсть пошьла Руская Земля", що її заініціював Степан Смаль-Стоцький в Українському Історично-Фільольоґічному Товаристві в Празі (в 1930. р.) з приводу нового вияву некритичного повторювання російських теорій про початки української мови і української нації в працях українських істориків. (Гл. „Откоуду єсть пошьла Руская Земля", Прага 1931). До перемоги наукової правди в справі української мови серед чужинців напевно причиняться і такі його практичні підручники, як Ruthenische Grammatik, Ruthenisch-deutsches Gesprächbuch і Ukrainisches Lesebuch mit Glossar („Sammlung Göschen", Bd 680, 681, 955.). Його шкільна Граматика української (руської) мови створила перелім у навчанню української мови в середніх школах і досі ще не втратила своєї вартости.

У всіх своїх працях з ділянки мовознавства Степан Смаль-Стоцький завсіди вказував помилки перестарілої ґенеальоґічної схеми розвитку словянських мов, а тим самим рішуче відкидав тенденційну теорію про т. зв. праруську мовну єдність усіх східніх словян. Здобутки його витривалої наукової праці розбивають цю помилкову і шкідливу для нас теорію, а одночасно, кидаючи правдиве світло на історичний розвиток і структуру української мови, поглиблюють свідомість рівнорядности української нації.

Неменш важні наукові здобутки завдячуємо Степанові Смаль-Стоцькому в ділянці дослідів над українською літературою. Особливо творчість Тараса Шевченка прослідив Степан Смаль-Стоцький так глибоко, що ніяка інша праця про Шевченка не дорівнює його дослідам. Це відноситься і до праць про ідейний зміст і до праць про формально-естетичні цінноці Шевченкових творів. Його книга інтерпретацій творів Шевченка, це найвищий здобуток наукового досліду в тій ділянці. І тут наш незрівняний учений мусів звести безщадну боротьбу проти різних поверхових або тенденційних інтерпретацій, що вибирають собі

з творів Шевченка тільки такі цитати, які можна нагнути до власної схеми думок та ідей. Степан Смаль-Стоцький при пояснюванні кожного окремого твору не забуває про цілість Шевченкової творчости і докладною фільольоґічною методою аналізує та виясняє правдивий ідейний зміст кожного вислову даного твору. Він перший переконливо відкинув помилкові твердження, ніби Шевченко ставився неґативно до християнської релігії і раз на завжди виявив злочинну тенденційність совєтської науки в тій ділянці. („Т. Шевченко. Інтерпретації” і „Останній рік Шевченкової поетичної творчости”).

І досліди Степана Смаль-Стоцького над ритмічною структурою Шевченкових віршів можемо назвати конґеніяльними. Давні погляди про те, ніби вірші Шевченка формально невигладжені, були вислідом тієї шкільної рутини, яка в кожному вірші шукала за правильним чергуванням наголошених і ненаголошених складів, або бодай за точно означеним числом складів. Та хто з такою міркою підходить до Шевченкових віршів, той ніколи не пізнає дійсної версифікаційної системи його поетичної творчости. Праця Степана Смаль-Стоцького в тій ділянці (Ритміка Шевченкової поезії. „Праці Українського Історично-Фільольоґічного Товариства” т. І. Прага 1926.) виявила понад усякий сумнів, що Шевченко в своїй українській поетичній творчості не вживав метрично-тонічної системи версифікації, отже не треба у нього шукати за правильними тонічними стопами (ямбами, трохеями, анапестами чи дактилями). Версифікаційне мистецтво виростає у Шевченка безпосередньо з українського народнього словесного мистецтва, і воно основується не на тонічних стопах, але на ритмічних тактах.

Степан Смаль-Стоцький перший дав нам той ключ, з яким треба входити у храм музикально-ритмічної краси Шевченкової поезії і з яким можна наблизитися до формально естетичних скарбів Кобзаря та глибше заглянути у його зміст.

В усіх своїх наукових працях і викладах Степан Смаль-Стоцький визначався незрівняною глибиною думки і живим темпераментом, що не дозволяв йому холодно відноситися до пізнаної правди. Раз пізнану правду він умів обороняти з запалом, і той запал та захоплення для наукової правди умів передавати своїм слухачам. Нічого дивного, що ті правди, які він вияснив і закріпив в науковому світі своєю невсипущою працею, знайшли собі багатьох щирих оборонців серед молодшої ґенерації наукових робітників. Старша ґенерація назагал не вміє розпрощатися зо старими схемами наукового досліду і зо старими помилковими теоріями, а через те дуже часто не вміє добре оцінити великих заслуг Степана Смаль-Стоцького. Причиною холодного відношення між ним і львівським гуртом старших учених було ще й те, що Степан Смаль-Стоцький ніколи не понизився до прислужницького способу думання т. зв. радянофілів. Він явно виступав проти більшовицького винищування України і за те провід

Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові відобрав йому мандат представництва в Українському Академічному Комітеті в Празі. Молодша ґенерація, особливо та, що вийшла зо школи Степана Смаль-Стоцького, навчилася добре розуміти свого великого Учителя, а засвоївши собі його дослідчу методу і його любов для наукової правди, дає запоруку що саме на його здобутках буде розвиватися праця при дальшій розбудові храму української науки.

(Біоґрафія і бібліоґрафія праць: див. „Записки Історично-Фільольоґічного Відділу Всеукраїнської Академії Наук" 1919. І. стор. LXXVI—LXXVIII; „Літературно-Науковий Вістник" 1926. III. — стаття В. Біднова: „Сорок літ праці акад Ст. Смаль-Стоцького"; „Український Університет в Празі в роках 1926-1931" стор. 174-176, бібліоґрафія праць за час від 1921. до 1931. р.).

О. Фридрих Мукерман, Ч. О. О. І.

ДИНАМІКА БЕЗ СТРИМУ

В кожнім краю зустрічається сьогодні два типи людей. Зустрічається їх у кожному місті, майже навіть у кожній родині. Один з тих типів з особливою насолодою вживає слова „динаміка". Він свідомо погорджує кожною ідеєю, що обмежує. Він ніколи не передумав великих гасел, що їх постійно має на устах. Вони для нього тільки засіб, щоб мотор невпинно втримувати під ґазом.

Люди того типу не дискутують. Вони скоріш волють машерувати. Ось стоїть готова машина. Отже треба їхати. Світ широкий. Візьмемо його наступом.

На перший погляд така людина робить враження свіжости, розмаху. Той тип вороже настроєний до людини другого типу, для якої є свята ідея, що проявляється в голосі сумління і яка признає моральну гальму. Той тип дивиться на світ як на прояв вічного розуму. В кожному русі бачить вічне діяння непохитних законів. Має признання для людини і для кожної речі. Він добре знає, що залежить від його діяння, але також свідомий того, що цілістю кермують відвічні сили, які в ньому живуть і є сильніші від людини.

Перший тип, що його можна назвати динамічним, став — так здається — володарем сучасної доби. Загарбує для себе молодість і майбутнє. Творить в розгоні та казковому темпі і так створене видається йому безсмертним. З цього свого пересвідчення не робить ніякої таємниці. Навпаки. Він кричить про те на ввесь світ так, наче б то голос в радію не заслуговував на віру тоді, коли говориться або коли шепчеться, але аж тоді, коли реветься. Саме ця прикмета викликує на устах людей другого типу усмішку. Такий міг бути усміх, що розяснював обличчя св. Августина, коли писав про великі кроки, що ведуть на бездо-

ріжжя. Мається враження, що вже той святий приглядався тим титанам і думав при цьому: вони також завернуть зо свого шляху.

Що більшими ідуть кроками, то скоріше пізнають, що загубили дорогу. Саме машерування не принесе їм щастя на довго. Бо ж сама суть ходу це те, щоб він оплачувався, щоб вів до якоїсь мети, бо врешті треба відпочити, бо ж вкінці динаміка вичерпається. А молодість? — подумає той другий тип. Очевидно, але те, що є молодістю, вимагає виховання. Треба берегтися перед такою молодістю. Треба до неї промовити меншбільш у такий спосіб: Видається вам, що дихаєте свіжістю, бо не признаєте ніякої моральної узди. Та чи знаєте, що тоді, коли ви відкинули моральні чинники, які здержують, ви вбили власне сумління? Чи ви знаєте, що ви перейшли межу добра і зла? Хіба вам не відомо, у якій атмосфері ми тепер опинилися? Таж це атмосфера душегубів, атмосфера найбільше вирафінованих злочинців, атмосфера морального багна, атмосфера стухлини, якої навіть не порушить подих ідеалізму. Бо ідеалізм вяжеться з ідеєю, отже з чимось, чим ви цілковито погорджуєте. Та життя без ідеалів у протилежності до вигаданої динаміки, це сама скука і нудьга, що їх душить гниль.

Зрештою, самі це відчуваєте і тому ви повишукували різні гарні вислови, щоб ними означити громадянські чесноти. Балакаєте про побратимство, про суспільну користь, про еру, що вже нарешті покінчить з індивідуалізмом.

Брати, товариші! Будьте обережні, бо побратимство людей, що не мають сумління, дуже небезпечне. Була така доба на Кремлі, що божевілля провідництва стало правдивою заразою. Володарі заглядали собі глибоко в очі і думали: Го, го, той вже вбивав. Людське життя не має для нього вартости — очевидно — з вийнятком власного. І коли б так йому забаглося напасти на мене? Що він має при собі, ніж чи набитий револьвер?

Жахливо буває, коли хтось втратив сумління! — Накінець я стану черговою жертвою. Як оминути це? До кого мені звернутися, коли мої товариші горлорізи?

Тоді всі ті люди на Кремлі просто попадали в божевілля, бо не могли позбутися тієї думки. Та при тім було це до деякої міри льоґічне божевілля. Таж вони мали повну рацію. І дійсно дійшло до того, що Сталін звелів порозстрілювати своїх найближчих друзів. Хіба ж їм можна зробити докір за те, що прочували свою долю?

Ось бачите, визнавці динаміки без обмеження, як воно буває з тим побратимством, коли в одиниці не стане моральних основ.

Заскорузлий мораліст міг би вже тут закінчити цитатою з Ґете. „Старий з Ваймару" був без сумніву свідомим індивідуалістом, а інколи, коли йшло про гонорарі, навіть еґоїстом. Але остаточно мав слушність, коли казав, що найсуспільніший вчинок, який може доконати людина, це те, щоб дати з себе громадянству якнайкращий приклад.

В дійсності ті моральні обмеження не так то вже дуже бентежать справді моральну людину. Вона знає, що брехня, чим більша, тим має коротші ноги. Знає добре, що люди стають примітивні, духово грубі, що затрачують всяку творчу силу, коли перестають кермуватися законами людської природи і признають тільки динаміку мотору. Всесвіт це — прояв духа. І поки живчик почав битися в жилах, вже існував Дух, що задумав і створив всесвіт. Всесвіт знає тільки унормований рух. Переміна хаосу в космос була актом творення.

Діти ночі! Не зумієте цього зробити, щоб сонце не світило в день, щоб пори року не заповнювали своїм ритмом людського життя, щоб між колискою і гробом не було нічого більше, як тільки гуркіт здичілої динамомашини. Не заперечите цього, що саме правдиві ідеї робили людину щасливою і значили її твори знаменом краси і величі.

Але те все — правди, що про них у великій частині нинішнього світу можна розповідати лише шепотом. Шкода тільки, що їх вже починають доцінювати в тих краях, де вони, що так скажу, нелеґальні, тоді, коли громадяни інших країв, де Правда ще леґальна, не розуміють цього і зовсім не думають про те, що динаміку без уговку, без стриму, можна перемогти тільки визнаванням Правди і вічних моральних засад.

Переклав *М-к.*

Н. Кочубей і Р. Метельський

АЛЬФА Й ОМЕҐА ЙОГО ЖИТТЄВОГО ТВОРУ*

Памяті Вячеслава Липинського присвячуємо.

I

Видаючи це перше число „Пролеґомен — Думок і Фактів", відчуваємо потребу піднестись думкою та відродити перед собою, в єдиному суцільному образі, постать Вячеслава Липинського не тільки як ідеольоґа, історика й публіциста, але — головно — як містично-зачинальну потугу високого потенціялу, так чітко віддзеркалену в усій сукупності Життєвого Твору великого патріота нашої землі.

Відчуваємо цю потребу тим гостріше і виразніше тому, що через загально панівну нині ментальність і рутину — якраз ця найбільша цінність його Життєвого Твору притягнула на себе за мало уваги, залишилась недоцінена, незрозуміла і не знайшла належного їй відгуку.

Натомість окремі твердження і думки, а навіть окремі речення та слова Вячеслава Липинського стали матеріялом для

---

*) Ця стаття це вступне слово до „Пролеґомена — думки і факти", ч. 1., зредаґованих М. Кочубеєм і Р. Метельським та виданих на правах рукопису в дуже обмеженій кількості, а через те незнаних ширшому загалові. Редакція.

безнадійного „тлумачення“ і перекручування та — що куди гірше — матеріялом для безсовісного використання в площинах, які взагалі не мають нічого спільного ані з основним напрямком, ані з суттю, ані врешті з вартістю всієї сукупности Життєвого Твору Вячеслава Липинського та його Духа[1]).

Велика потуга Вячеслава Липинського була спрямована на інставрацію зовсім нових, в порівнянні з минулим, принципів та на спокутування Вісімнадцятого Року. Згадані ж „тлумачення“ і перекручування його окремих думок, речень і слів стали величезною, фантастичною по свому цинізмі спробою поставити форму на місце змісту, а зміст на місце форми, щоб так осягнути наново удекоровану реставрацію, — спробою, в якій Життєвий Твір Вячеслава Липинського став лише чужими руками набутим капіталом, якого реальна цінність на всі лади і до схочу розтрачується і обезцінюється[2]).

Ясна річ, що знищити в цей спосіб суть Життєвого Твору Вячеслава Липинського — не вдасться. Скільки його не розтягати та не перекручувати, суть його і кістяк залишаться на віки. А ті, що беруть участь в атомізації Життєвого Твору Вячеслава Липинського, не тільки нарешті самі себе осмішать і осудять, але й заслужать собі прокляття від грядущих поколінь, які зрозуміють, що матеріяльна й моральна калюжа, в якій метушаться „талмудисти“ і „практики“, є тільки їхньою калюжею, а не духовим морем Вячеслава Липинського, та що їхні паперові кораблики без стерна і вітрил не є непереможною фльотою — Життєвим Твором Вячеслава Липинського

---

[1]) Основною думкою Вячеслава Липинського в області здійснення його світогляду, правосвідомости, ідеольоґії і т. ін., словом в області інставрації його ідеалу, не могла бути реставрація. Це само собою зрозуміле. Але разом із тим Вячеслав Липинський вважав за потрібну реабілітацію особи зокрема та гетьманства Вісімнадцятого року взагалі. Але як звязати інставрацію — яка по свому духу й суті не могла мати нічого спільного з тим, що дійсно було — з реабілітацією? Одинокий спосіб, звязати їх орґанічно, був: поставити людей на шлях внутрішнього переродження. На думку Вячеслава Липинського можна було це осягнути лише в один спосіб: все ставити людей перед лице високого Ідеалу. На цьому тлі виросла його леґенда гетьманського роду, леґенда тому, що Вячеслав Липинський виходив тут не з того, що дійсно було, а з того, яким це „було б“ мусіло бути, коли б подвижним началом минулого були не конюнктури (як це в дійсності було), а Ідеал. Такий спосіб вповні виправдувався б, коли б люди дійсно станули на шлях переродження в напрямку Ідеалу. Коли ж люди на цей шлях не стали, то спосіб цей став надзвичайно небезпечний для всього Життєвого Твору Вячеслава Липинського, бо відкривав можливості використати його для найбезсоромнішої реставрації. Для цього треба було лише проголосити леґенду фактом, персоніфікацію відправною точкою, а особи визнати за здібні кожної хвилі відбудувати Державу на всіх Українських Землях. Так власне й поступили „практики“.

[2]) Не подаємо тут імен, бо було б занадто великою честю, щоб вони фіґурували у вступному слові, присвяченому памяті Вячеслава Липинського. Повне обговорення подібних питань знайде читач у розділі „Факти“.

— що пливе до своєї маєстатичної цілі. Але, не дивлячись на це, і в сучасності не можна пройти біля цього мовчки. Біда в тому, що стареча, дряхла і рабська, але водночас хитра і спекулятивна „душа“ „талмудистів“ і „практиків“ щодня вбиває в новопробуджених душах сприйняття правди і спокушує їх на легку практику.

Така — сумна дійсність.

II

І серед цієї сумної дійсности мимохіть повстає ціла низка питань. Чому саме так сталося? Чому цей твір, якому віддав Вячеслав Липинський кров свого серця і соки нервів, так мало розуміють близькі його серцю земляки? Як могло статись, що цей його наскрізь динамічний Твір зустрів тільки аморфність і байдужість у „молодих“, а нахил до еґоцентричного використання у „старих“? Чому мовчить його рідна Земля? Чому не стогне вона в муках і потугах відновлення та не лунає по ній веселий гомін відродження? Чи люди стали бездушні? Чи не наспів ще час? А може земляки таки не хотять зрозуміти Твору Вячеслава Липинського, бо не здібні прийняти на себе тягару обновлення і бояться подвигу відродження? А що, як сприйняття прийде за пізно і на українських Землях здійсниться притча про необачні діви або про лінивого раба Господня? Яку кару і які страждання мусить ще пережити український народ, щоб знайшлися в ньому ті відважні, які в діло перетворять предвічне Слово-Дух, що його як благовість про звільнення від внутрішнього і зовнішнього рабства приніс українському народові Вячеслав Липинський? Чи не розуміють наші люди, що шлях до зовнішнього визволення йде через визволення внутрішнє та що таке визволення може прийти тільки через служення тому Ідеалові, який народився в муках і в глибочині тієї траґедії, яку ще й досі переживає український народ та зміст якої так гостро і повно відчув і виявив Вячеслав Липинський — Ідеалові найвищому, що відповідає маштабові траґедії, потенціялові! І як не розуміють наші люди, що навпаки, культивування тих самих отруй, які були джерелом траґедії в минулому, є й тепер сліпотою і смертю, все одно, чи прикриті вони „правим“ монархічним прапором чи лівими і демократичними фетишами?

Справді траґічне це питання. Але не відповіді вимагають вони, а знову ставлять перед нами основний запит: Чи розуміємо ми Життєвий Твір Вячеслава Липинського, а як що розуміємо, то чому не стаємо на оборону його, але залишаємо віру без діл і Слово-Дух без виразу? Чи може ми не усвідомляємо собі, що нашою мовчанкою і бездільністю ми допускаємось злочину супроти себе самих, даючи себе опанувати позбавленими всякого ідеалізму практиками? Кажемо „опанувати“, бо попустительство наше це ознака слабости, а мовчанка і бездільність — смерті подібні.

III

Кардинальна перша частина цього запиту, бо від зрозуміння суті Життєвого Твору Вячеслава Липинського випливатиме і розуміння його оборони.

Звідки вийшло провіщене Вячеславом Липинським Слово-Дух?

Воно відкрилося йому в містичній глибочині його єства як перемога віри Сина Української Землі і Українського народу, що понад все любить свою Батьківщину, — над віковою сліпотою і смертю. Воно стало подібне до весняного подиху після лютої зими, Духом-Зачинальним, Духом Любови, відміченої печаттю Божого всеохоплення і всюдисущности — Духом Життя, Духом Побідним!...

Цей Дух став вихідною точкою його світовідчування, світогляду, містики, фільософії, науки, історичної концепції, дії та слова — слова навіть різкого і осудного, але завжди випливального зо свідомої, творчої, родючої любови до всієї сукупности Українських Земель і українських людей[3]).

І так під знаком цього Побідного Духа, який не знав принижливих одних чи других поділів на „Ти“ і „Я“ (поділи ці завжди випливають або з любови до одних, а з ненависти до других, або принаймні з любови до одних тільки, або до других тільки), розвинувся ввесь Життєвий Твір Вячеслава Липинського

Під знаком цього Побідного Духу став його Твір неоспорним, реальним, правдивим загально-українським скарбом — одиноким українським ідеалом, одинокою вірою і правдою — таким скарбом, який не є власністю ані „упривілейованих“, ані одних чи других тільки, але власністю ВСІХ: сильних і слабих, малих і великих, сліпих і зрячих, тих, хто будить, і тих, кого будять. Став він скарбом, до якого скоріш чи пізніш, але неминуче мусітиме приступити кожний, хто хоче сам собі, своїй Землі і свойому народові вірним залишитись. Бо тільки так — приступаючи до нього і його обороняючи — стануть українці здібними глянути в глибини свого і свого народу містичного єства та черпати з того джерела прикметності кожному і всім Богом даного талана, не витрачуючи сил і енерґій надармо, але розмножуючи їх в області диктованої Побідним Духом етики і льоґіки позитивного розвитку Духового і Матеріяльного, Окремішнього і Спільного, Одноосібного і Колєктивного, себто того всього, що вміщає в собі охоплююча людей і землі — єдина в своїй ріжності — с у к у п н і с т ь — **Україна**.

IV

Приступити до Життєвого Твору Вячеслава Липинського та обороняти його не значить шукати за льоґічним, а за гармонійним. Бо Дух находить своє продовження у восприйнятті ірраціонального (гармонія завжди ірраціональна, так само і су-

---

[3]) Для безкритичних або упереджених, а особливо ж для тих, що бояться за діла свої дістати по заслузі і нездібні до покути, пояснюємо: Тут іде про Життєвий Твір Вячеслава Липинського, а не про окремі форми публіцистичної полеміки. Це перше. По друге: Осуджуючи і називаючи людей і явища їх правдивими іменами, мав Вячеслав Липинський на увазі не так самих людей (яким він навіть занадто легко прощав), як той тип, якого вони собою репрезентують, і ту отрую, якою вони є для Української Землі і українського народу. Тут він був непримирний. Потвердив це кінець його життя.

купність), а не в льоґічному розвиненні, яке завжди лише раціональне (льоґіка все раціональна так, як і сумма і решта).

Скажемо це ясно: Приступати і обороняти Життєвий Твір Вячеслава Липинського значить **йти далі і далі його розвивати внутрі себе і назовні**. А це вимагає, щоб відкрити в собі, подібно як відкрив в собі Вячеслав Липинський, Побідного Духа і цим Побідним Духом жити. Отже приступлення до Життєвого Твору Вячеслава Липинського рівняється **життю побідним духом**[4]).

Правда, не кожному може дано жити Побідним Духом, так, як жив ним Вячеслав Липинський. Але чи не тліє в серці кожного з нас українців іскра такого Духа? Чи не тому вона мало діяльна, або й хибно діяльна, що — будучи з природи своєї містичною — вона може знайти собі правдивий вираз лише в еґзальтації молитвенній, а не емоціональній?

Правда, жити в сучасності Побідним Духом, значить може засудити себе на довічну муку... Але чи відроджується щось без мук?

Правда, жити Побідним Духом несе з собою багато розчарувань і часто доводить людину на межу зневіри... Але яка творчість обходиться без них?

Але все це не має ніякого рішального значіння, як не має рішального значіння те, що творчість рідко коли сама збирає плід.

Рішальне натомість те, що Побідний Дух і випливаюча з нього творчість приготовляють ґрунт і сіють **зерно майбутнього**. Рішальне те, що такий Побідний Дух і така творчість пі-

[4]) Скептикам, цинікам і „практикам“ буде це незрозуміле і буде їм здаватися зайве. Вони — Життєвий Твір Вячеслава Липинського уявляють собі як дуже вдалу „льоґічну конструкцію“. Вдалу тому, що вона — як вони думають — дуже влучно прикрашена імпонівними ірраціональними атрибутами, які дозволяють балакати про духовість, і особливо про ірраціональне хотіння, на яке вони перебарвлюють свою емоціональність і найцинічніший матеріялізм. Ці люди уявляють собі розвинення цієї „льоґічної конструкції“ як механічно-льоґічне продовження ряду точок або абстрактих математичних чисел, при чому окремі точки і окремі числа повязані поміж собою для декорації чудодійними словами: орґанізація, дисципліна, ієрархія, авторитет, самовиховання, монархізм, клясократія, персоніфікація, тощо. Отже вони уявляють собі, що розвинути „конструкцію“ Вячеслава Липинського можна лише в області словоблудних термінів і мертвої льоґіки. Натомість для них абсолютно чуже розуміння того, що „орґанізація, дисципліна, ієрархія, авторитет, самовиховання, монархізм, клясократія, персоніфікація“ тощо — це **ДУХОВІ ЦІННОЩІ**. Чуже це для них, бо самі вони цих цінностей в собі не мають. Тому чуже для них і розуміння того, що цінності ті тільки тоді „живуть“, коли все наново обновлюються і відроджуються в духовому єстві живих людей. Так само чуже для них і те, що область **духового сприйняття** вимагає в відродженню і відновленню — **розвитку всієї сукупности витворюваних** (а в даному випадку вже **витворених** Вячеславом Липинським) **цінностей**, та що ця льоґіка мусить оперувати в області живої і реальної вартости тих цінностей, їх гармонійного взаємовідношення і універсальности. Ще менш розуміють ці люди, що їм властива льоґіка убийча для духа, який витворює цінності, як тільки вона починає в області Духа оперувати.

діймають рівень людини і дають їй бачити те, що не дане всім зрячим, дозволяють їй приступати до вічного та реального і те реальне у вічному розуміти.

Так сталося з Вячеславом Липинським. Побідний Дух поставив його на грань пророцтва, а Життєвий Твір його наблизив до чуда.

Бо що це, як не чудо, що з Неньки-України, яка вічно оплакує своїх у міжусобицях і війнах даремно загинулих синів, з Неньки-України, яку — не бачучи дійсного її обличчя — у своїх героїчних піснях славить український нарід, — Україна в Життєвому Творі Вячеслава Липинського стає надхненою Матірю лицарства колишнього Святого Хреста, лицарства нового — лицарства духа, думки, плуга і варстату, лицарства з Хрестом в серці та оборонним мечем у правиці! З незрозумілої не тільки для рядових українців, але і для українських істориків, України з часів Великого Богдана стає вона колишньою Україною-Русю — аристократичною в своїх шарах і проявах, відокремленою своїм консервативним аристократизмом від служило-абсолютистичної Москви, торговельно-індивідуалістичного Новгороду і тодішньої демократично-оліґархічної Польщі? З гайдамацько-анархічної і інтеліґентсько-мужицької, рабської стає Україна аристократично-творчою, козацько-хліборобською Державою[5]). В Творі Вячеслава Липинського Україна-Русь неначе омивається, очищується покутою за гріхи вільні і невільні з часів своїх занепадів і руїн та — через внутрішнє визволення від хамства і рабства — іде до свого визволення зовнішнього. І це визволення стає **праздником життя, радісним празником відродження і відновлення** — стає перемогою над віковою сліпотою і смертю.

„Геть з віковою смертю! Дорогу Життю через Хрест і Любов, через Плуг і Меч, через Труд і Лад, через службу життю Батьківщини аж до смерти і через свою смерть!“

Ось гасло Життєвого Твору Вячеслава Липинського — гасло ясне й чітке, без всяких „або — або“. Ось чим великий його Життєвий Твір і чин. Через них Україна нарешті знаходить своє правдиве, історичне Лице, своє природне, належне їй місце у всесвіті. Великий цей Твір і тим, що ставить також чітко і ясно перед кожним українцем **обовязок**, твердячи, що свій ріст, силу і достоїнство знайде Україна в рівню і достоїнстві кожного з нас окремо і всіх нас спільно та в здібності нашій перетворити в діло українське Предвічне Слово-Дух, розвиваючи в них Богом дані народові нашому таланти окремо і спільно.

Це альфа його Твору.

V

Але глибокий він ще і тим, що Вячеслав Липинський не намагається остаточно — і тому не відповідно до законів розвитку всякого життя — розвязувати в слові проблеми, як це лю-

---

[5]) Щоб мати деяке поняття про значіння Життєвого Твору Вячеслава Липинського в області одної лише історіоґрафії, вистачить тільки пригадати собі загальний напрямок української історіоґрафії д о і п і с л я Вячеслава Липинського.

блять робити руїнники і „практики". Його Життєвий Твір тільки ставить проблєми і вимагає їх розвязки в гармонійному полученні плянів: вічного, тимчасового і моменту. І тільки цією відповідальною реальності вимогою обмежує він позитивно нашу українську творчість, відкриваючи тим самим перед нею величезні простори і горизонти.

Так само, як його думка, що — виходячи від Рідної Його Землі — підіймається спірально все вище вгору до вічного і знов опускається до улюбленої його Батьківщини, обновлена і ориґінальна, многогранна, так і українське перетворення Слова — Духа в діло — українська національно-позитивна творчість — повинна бути ориґінальною і многогранною, що відкриває перед собою все ширші обрії.

Не задоволятися, а йти — ось ціль. Не виключення одним одного, а гармонійне сполучення вічного, тимчасового і моменту — людської душі, розуму і волі, — духового єства і фізичного, — одноосібного і коллективного початку, — одиниці, сімї, народу, нації і держави, — Землі і людей, — сильних і слабих — переможців і переможених, — ось тисячі проблєм, які ставить в площину гармонійного сполучення Життєвій Твір Вячеслава Липинського в шуканні місця у всесвіті, росту і мір кожному.

Тому й не ма проблєми, яка була б чужа для його Життєвого Твору. Тому охоплює він найрізніші і найпекучіші проблєми: людини, народу, нації, держави, — проблєми економічні, соціяльні і політичні та врешті саму проблєму людства, що всі є проблемами гармонійного сполучення єдности з різністю. В цій области Життєвий Твір Вячеслава Липинського, все залишаючись вірним межам реального здійснення серед українських людей і на Українській Землі, стає всесвітним, універсальним, підносячи творчо-консервативне розуміння річей і консервативну правосвідомість високо понад раціоналістичний лібералізм і абсолютистичний волюнтаризм, що сьогодні боряться у всесвіті.

Ось омеґа його Життєвого Твору.

VI

Колись Достоєвський писав: „Покажіть народові Бога і ви побачите"...

А Життєвий Твір Вячеслава Липинського твердить: Навчіться любовою знаходити реальність та бачити вічне, а народ навчіть по-Божому і по-людському жити — і воскресне Україна в єдності всіх і в різності кожного, як того вимагають закони Божі і закони людські.

Брюссель, 2. травня 1938.

Маріян Козак

МАРІЯН ЗДЗЄХОВСЬКИЙ

(*30. IV. 1861. — † 5. X. 1938).

5. X. ц. р. помер у Вильні після кількамісячної недуги Маріян Здзєховський. Покійному було вже 77 літ і смерть у цьому віці кожної іншої людини буває чимось природним і звичайним. Та вістка про смерть Здзєховського вразила всіх, що або знали його особисто або знали його твори, як щось несподіване і незвичайне.

Не було в цьому нічого дивного, коли візьмемо під увагу, що всі наближені до творчости Покійного мимохіть ототожнювали живучість його писань з фізичним існуванням їх автора.

Живучість письменницької творчости Здзєховського випливала з її мислительської глибини, наукової ерудиції та своєрідної ліричної безпосередности, з якою Покійний відносився до своїх дослідів.

Найглибшим тоном у творчості Здзєховського був її фільософічний характер, вперте і майже пристрасне шукання відповіді на те споконвічне питання, що хвилює духа кожної людини, на те питання, що міститься у таких простих словах: — звідки і куди іду, що ж далі — у словах, що так завзято переслідують людей нашого неспокійного часу.

Фільософія Здзєховського виросла з прикметного його вражливій вдачі романтизму, релігійно-мислительського песимізму та плятонського ідеалізму.

Романтизм Здзєховського проявлявся як вічна і нічим незаспокоєна туга, як бажання безконечности. Під тим оглядом був Здзєховський дитиною свого рідного литовсько-білоруського краю, краю задумчивого, безконечного у своїх рівнинах і лісах, тужливого своєю одноманітністю. Характер рідної Минщини відбився на Здзєховському з такою самою силою, як французька Бретонія вплинула на сформування психіки наймилішої для Здзєховського постаті — Шатобріяна, що був для Покійного типом людини, яку він свідомо і несвідомо наслідував.

Песимізм Здзєховського як спосіб фільософічної оцінки життя не мав нічого спільного з духовою депресією чи з неохотою до життя, не відносився до психічного настрою, але був спокійним і глибоким відчуттям і ствердженням, що одинокий захист перед марнотою життя, яка випливає зо слабости і недосконалости людини, це служба внутрішньому голосові душі, що невпинно веде до кращого і ліпшого, до Бога як безконечної і вічної краси та добра.

В той спосіб релігійно-фільософічний песимізм був і для нього самого особисто і як для мислителя-дослідника релігійної думки, не джерелом слабости і замирення зо злом, але — навпаки — найпевнішою підставою життєвої сили, бо іти за голосом сумління означало для Покійного іти за голосом Бога, а іти за голосом Бога було для Нього найвищою метою людського життя.

Звідтіль теж з цього песимізму Здзєховського випливала його афірмація свободи одиниці, свободи думки, почування і слова людини, бо коли голос душі був для Здзєховського рівнозначний з голосом Бога, то найбільшою цінністю мусіла бути можливість свобідно висловлювати свої думки і почування.

З глибини релігійно-фільософічних поглядів Здзєховського випливала теж його ворожнеча до більшовизму як до фільософічної і політичної системи, що посягала на душу людини і робила з неї сліпого невільника держави.

З романтизмом і песимізмом своєї життєвої фільософії прекрасно сполучував Здзєховський плятонський ідеалізм як відчуття і погляд, що дочасний, злий і недосконалий світ є тільки далеким, дуже далеким відбиттям вічних ідей, яких розуміння має людська душа і до яких якнайповнішого і найкращого пізнання змагає з безконечною тугою. Тим теж плятонським ідеалізмом Здзєховського пояснюється його широке зацікавлення не так фактами, цим тільки нужденним відбиттям ідей, але ідеями як праджерелом усіх фактів і подій, ідеями релігійно-фільософічними, науково-літературними і політичними. З цього теж плятонського ідеалізму Покійного пішла з одного боку його пристрасна, просто стихійна оборона великих ідей і боротьба з ідеями зла та з другого боку не менше пристрасне обурення на людей, громадянства і народи без ідей, що своєю невтральною безідейністю влекшували поширення ідей зла. Тому то Покійний був звеличником Шатобріяна, Наполєона І-го й Наполєона III-го, бо вважав їх за людей великих ідей, що розуміли небезпеки, які погрожували европейській культурі, та одночасно ненавидів безідейних людей нашої епохи, що входили в переговори і союзи з найбільшими ворогами людства, якими в його очах були й є більшовики.

Наукова ерудиція Здзєховського відповідала ширині і глибині його світогляду та хоч формально оберталася довкола порівняльного загально-европейського і словянського письменства, бо Покійний був професором університету з тієї ділянки до війни у Кракові, а після війни у Вильні, то в дійсності обіймала крім літератури теольоґію, фільософію, психольоґію та історію, з чим — очевидно — вязалася етика, естетика, фільольоґія як знання цілої низки мов та політика як теорія і практика, себто як знання ідей, що кермували і кермують життям народів і як знання способів здійснювати ті провідні ідеї.

Лірична безпосередність, прикметна творам Здзєховського, була проявом жвавости думки та теплоти почувань Покійного, що ніколи не був у силі стати холоднокровним, байдужим „науковим" дослідником явищ, але завсіди ставав гарячим боєвиком по цьому боці, де ішла боротьба за цінності, дорогі його переконанням. Світогляд завсіди наказував Здзєховському переводити безщадну оцінку досліджуваних ідей, течій, творів і людей, високо розвинений громадянський темперамент велів йому висновки такої оцінки прикладати до життя та одні ідеї поширювати і бо-

ронити їх, інші поборювати і перед ними остерігати. В той спосіб Здзєховський з вченого і професора ставав духовим провідником свого народу, а професорську катедру перемінював на трибуну свобідної, самостійної думки, на один із засобів вияву тієї величної життєвої місії людини, вірної передовсім голосові свого сумління як голосові Бога.

Ліричний, еґотичний підхід до наукових, фільософічних і літературних дослідів спричинював, що Здзєховський глибоко переживав ідеї і твори, які були предметом його зацікавлень та займав до них своє особисте становище. В той спосіб наукова і літературна діяльність Покійного тісно вязалася з життям. Тому то його університетські виклади вважали за одні з найцікавіших і найкращих. Приходили на них юрбами не тільки студенти, але також і люди з-поза університету. З тієї самої причини твори Здзєховського завсіди вміли викликувати в своїх читачів глибокі переживання у формах застанови, захоплення, обурення, жалю. І хоч моґли змінитися наукові погляди на якусь справу, то проте праці Здзєховського не гинули смертю стільки перестарілих і несвоєчасних наукових творів, бо від загину і забуття рятував їх і рятуватиме їх ліричний характер, що надає їм вартости документу, який зясовує переживання і погляди людини даної епохи. „Я не вчений, я письменник" — говорив нераз скромно Здзєховський.

Ліричний характер його творчости нетільки вязав її з життям, але також був одним з найважніших чинників її синтетичности. В епосі вузької спеціялізації, що випливає з труднощів новітньої людини в зосередженні, Здзєховський давав широкі синтетичні праці про літературні і реліґійно-фільософічні течії, про цілі історичні епохи та про найпекучіші питання сучасної духовости. Питанням байронівського романтизму і його впливу на західньоевропейські і словянські письменства присвятив Здзєховський велику працю „Байрон і його століття" (1897—99). Польський месіянізм і російське словянофільство розглянув Покійний у творах „Месіяністи і словянофіли" (1888) та в „Опорі месіянізму" (1912). Велика праця „Песимізм, романтизм і підстави християнства" (1914) дає широкий і глибокий огляд реліґійного елєменту і песимізму в европейському письменстві XIX. і початку XX. століття. В творі „Пестіс перніціозіссіма" (1903) зясував Покійний нові напрямки католицької думки. Історичні моноґрафіїжиттєписи „Шатобріян і Наполєон" (1932), „Шатобріян і Бурбони" (1934) та „Наполєон III" (1931) не обмежуються до змалювання своїх головних героїв, але зображують тодішні суспільності з їх духовістю та громадсько-політичними відносинами і змаганнями. Аналізу повоєнної польської і загально-світової духовости перевів Здзєховський в творах „Европа, Росія, Азія" (1923), „Від Петербурга до Лєнінґраду" (1934), „В обличчі кінця" (1937), що одночасно стали проявом безпощадної боротьби Покійного з більшовизмом як найгрізнішим злом наших часів. Побіч тих головних творів залишив Здзєховський безліч нарисів, роз-

відок і статтей, що колись разом видані матимуть не меншу вартість від його основних праць.

Як Здзєховський не був звичайним ученим-дослідником, але скоріш письменником, що займався тільки головними проблємами та ідеями і великими їх творцями або носіями, так само Покійний, дарма, що мав велике політичне зацікавлення і змисл, не був державним мужем. Згідно з твердим законом життя за своє панування у світі ідей заплатив недостачею цього, що звичайно називають орґанізаторськими здібностями, що проявляється в умінні здійснювати ідеї та в терпеливості переносити їх викривлення або споганення, таке часте в часі реалізації. Тому добре сталося, що Здзєховський не став президентом держави, коли після травневого перевороту в 1926. р. Пілсудський висунув його кандидатуру, бо формально-репрезентаційні обовязки цього становища були б напевно припинили його письменницьку творчість, таку живу ще навіть в останньому році життя, були б надірвали його слабе здоровя і при його незалежності і непохитності були б напевно довели до конфлікту з людьми нового режиму, що майже всі репрезентували тип людей зовсім інший від Покійного... Місце Здзєховського було не на президентському фотелі, але серед членів якоїсь прибічної ради короля або президента, але президента, що має свободу діяння, серед членів сенату або серед виховників престолонаслідника, що під проводом такої шляхетної і надхненої людини мусів би був вирости на великодушного володаря.

Смерть Здзєховського це велика культурна втрата для польського народу. Люди тієї міри приходять на світ раз на півстоліття. Але крім льокального, смерть Здзєховського має ще ширше значіння. З одного боку вона означає, поруч смерти таких провідних мужів польської консервативної думки як Володислав Яворський і Михайло Бобржинський, що в Польщі вже незабаром майже не стане людей того типу, які у політиці крім сили респектували б ще історичний досвід, що випливає з традиції, та здержливість, що її накидають перспективи будуччини. Носіями сучасної польської політичної думки щораз більше стають люди позбавлені всякого історичного змислу і всякої передбачливости на майбутнє, люди пройняті вірою тільки у свою власну силу, люди, що їм найбільшу розкіш приносить саме проявлювання тієї сили... З другого боку смерть Здзєховського це один з дальших процесів розпаду европейського універсалізму як одної спільної всім европейським народам системи духових чи моральних цінностей, системи, що виросла зо спільної загальноевропейської культурної єдности. Політичні границі у сучасній Европі щора з більше стають границями для думки і почування, моралі і етики. Світ щораз більше обєднюється матеріяльною, технічною цивілізацією, але щораз більше розділюється духовою культурою. Люди, що їздять автами тієї самої марки, починають вже мати різні поняття про добро і зло... Мабуть тому то Здзєховського не опускали есхатольоґічні настрої і візії близької катастрофи...

Католицький, консервативний і монархічний універсалізм Здзєховського рішав також про його відношення до українства. Перед війною українство, що його головний розвиток ішов шляхом демократизму, республіканства і релігійного лібералізму, який дуже часто переходив у вільнодумство, відштовхувало своїм радикальством Здзєховського. Він познайомився з українством з викладів Б. Лепкого про українську літературу у „Словянському Клюбі" у Кракові та з розмов з Високопреосвященим Митрополитом Андреєм у Львові і мабуть на унійних зїздах у Велеграді. Довоєнне українство мало в собі дуже мало тих універсальних цінностей, що ними цікавився Покійний. Аж після війни українство опинилося у спільному універсальному протибільшовицькому фронті. Підо впливом тієї обставини Покійний почав більше цікавитися українською справою. Як консерватистові і монархістові найближча була йому українська консервативна і монархічна ідея. Тому творам пок. В. Липинського і книжці В. Кучабського п. з. „Україна і Польща" присвятив окремий нарис п. з. „Консервативний елємент в українській ідеї" (1937), а справою взаємовідношення України і Польщі зайнявся в довшій статті про „Мазепу" Б. Лепкого, надрукованій весною ц. р. у виленському „Слові" і вдержаній в романтичному тоні ідеаліста, що вже через свою старість не міг пізнати всіх складних труднощів польсько-українського питання. Та проте Покійний у порівнянні з величезною більшістю польського громадянства, що дуже часто зо стихійною погордою заплющує очі на українську справу, розумів потребу поправи польсько-українських відносин та високо цінив рішуче протибільшовицьке становище українського молодого покоління.

Творчість Здзєховського мала теж свій відгук серед українців. В 2. ч. „Дзвонів" за 1932. р. появився переклад його великої статті „Духові основи боротьби з більшовизмом". В 4. ч. за 1935. р. „Дзвони" принесли переклад статті Здзєховського „Трагічна Европа". В 3. ч. за 1934. р., „Дзвони" вшанували 50-ліття його письменницької праці окремою згадкою, а в чч. 12. за 1934. р. і 1. за 1935. р. дали „Дзвони" велику статтю „Лицар чести", написану з приводу відомих творів Здзєховського про Шатобріяна.

Серед українського молодого покоління найшов Здзєховський також своїх прихильників. Зустрічі з ним стали для них одними з кращих моментів в їх житті, а його твори чимось в роді дорогих істот або близьких приятелів, що їх завсіди хотілося б мати біля себе і з якими не легко розлучатися.

М. Демкович-Добрянський

З ПРИВОДУ „ПРИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНИ“

Ю. Липа: **Призначення України**. Львів, 1938. **Накл.** вид. кооп. „Хортиця“. Стор. 308, 8⁰.

Боронити чистоту духової атмосфери свого народу це найголовніше завдання кожної еліти. В нас, де вже віддавна не було еліти в правдивім значенні того слова, не було й того сторожа, що обовязаний дбати про чистоту народньої „душі”, хоронити її перед такими впливами — всеодно, рідного чи чужого походження — які могли б її затруювати й розкладати; тому й досі в нас виконують це завдання тільки окремі люди, які розуміють важність тієї справи. Кожний народ це окрема духовість, окрема індивідуальність, своєрідний макрокосмос. (В безконечнім спорі вчених за дефініцію поняття нації переважив погляд, що годі якоюсь загальною формулкою окреслити суть народу). Кожний народ має щось, що є тільки йому питоме — це власна духовість народу, або, як звикли популярно називати, „душа” народу. А передумова його розвитку, здоровля, сили, могутности й значення в світі це чистота духової атмосфери, в якій ота „душа” могла б якнайкраще рости й розвиватись. Запевнити їй ті умовини це обовязок еліти. Але засоби, якими вона береться те осягнути, є найкращим мірилом того, чи ґрупа людей, які вважають себе покликаними бути мозком народу, справді мають дані, щоб ним на ділі бути. Не забезпечує тих умовин герметичне замкнення, відсепарування народу китайським муром від постороннього світу, бо такий народ був би подібний до тієї людини, яка зо страху, щоб не занечистити свого орґанізму чужими елементами, відмовилася б приймати необхідну для її життя поживу, і вона скоріше чи пізніше, як вчить історія, закостеніла б сама в собі та затратила б творчі первні. Не забезпечує також протилежна тенденція — без розбору приймати те все, що випродукували інші, бо це веде нехибно до затрати власного національного обличчя.

Тільки люди творчої снаги, що зєднюють в собі творчі елементи з голосом рідної землі і через те є речниками й творчими інтерпретаторами „душі” народу, можуть забезпечити їй належний розвиток і необхідну духову атмосферу. Тільки такі люди це справжня еліта, бо лише творчі одиниці можуть вести народ.

Звести рішальний бій за чистоту української духовости з тими всіма силами, що стоять на перешкоді у її повнім самовиявлені, це найпекучіше завдання творчих людей. Заняті буденними справами, звичайно не усвідомляємо собі, які велетенські занедбання в тій ділянці, як фатально заважив вплив польської і московської історичної науки та невільнича залежність українських учених від чужих концепцій на формуванні українського модерного світогляду. Ми привикли думати, що аж більшовизм заставив всю науку служити його цілям, що ідеольоґічна

диктатура це винахід Леніна. Але це глибока помилка. В Московщині від давен давна наука була на службі політичних цілей царату, вона мала підготовляти духовий ґрунт для московської політичної експанзії. Підпорядкування духового життя інтересам московського імперіялізму найвиразніше видно на прикладі історичної науки в передвоєнній Росії. А коли зважимо, що відродження народів в XIX. столітті відбулося на підложжі історичних наук і усвідомимо собі непереможний вплив польських і московських історичних концепцій на українську історичну школу аж до недавніх днів, то аж тоді зрозуміємо траґізм нашого національного відродження в минулому віці, траґізм, який в усій повноті виявився щойно в 1917—1920 роках.

Навчені досвідом визвольних змагань, починаємо розуміти те, що інші народи вже давно зрозуміли і в себе переводять з цілою рішучістю силами всієї духової еліти: без духового визволу з-під невільничої залежности від чужих концепцій, чужих оцінок, чужих вартостей не може бути мови про повний і всебічний вияв національної духовости.

Починаємо розуміти. І це вже великий крок на шляху до того висвободження. Бо найтрудніший початок, а цей початок вже зроблений.

Тому українське громадянство прийняло так незвичайно прихильно книжку Юрія Липи „Призначення України". Вона всюди найшла дуже позитивний відгомін, а це доказ, що зерно, в ній засіяне, впало на пригожий ґрунт. Можна б і не згадувати про ті безславні виступи рабів чужих доктрин, які хотіли дискредитувати книжку в очах громадянства, якщо б це не був симптом: вислужники чужих доктрин і верескливі трубадури дешевеньких фраз здібні на все, коли йде про нищення доброго діла, про компромітовання й осміювання всього того, що збагачує, підносить і запліднює національне життя, коли йде про нищення того, що причиняється до нашого висвободження від чужих, накинених нам, мірил і вартостей. Зрештою твір Липи не перший з-поміж тих, що зустрілись з рішучим опором з боку „пораженців". Що таке пораженство? Про це Ю. Липа пише (стор. 206): „Ніяка ідея не викликала понуріших наслідків, ніякий ворожий похід проти України та її земель не дав таких спустошень, як ідея обниження українства, підложжя пораженства. На ньому є й були збудовані цілі системи світоглядів, цілі окремі історичні події".

Від кількох літ ми є свідками небувалого від давніх часів у нас процесу — зміняється в самих найглибших основах життєва постава цілого народу. Стихійно — немов з глибин рідної землі — народжуються нові духові сили, які матимуть великі історичні наслідки. Зразу цей процес був незамітний, але в останнім часі виступає він серед наших низів зовсім виразно, народжується почуття і зрозуміння власної гідности, а водночас почуття національної гідности, щобільше — *почуття вищости над довкільним світом*, закорінюється нова віра

у власні сили народу, нова жива віра, бо виросла з землі, повстала стихійно, а не дана часописною чи якою іншою пропаґандою. Це все можна інтерпретувати як елементарний, стихійний вибух сил рідної землі, а як процес стихійний, потребує він вищого духового оформлення. Відчуття тієї потреби в нас уже існує. І ось в таку переломову хвилю Ю. Липа дає свою книжку. Тому вона прийшла дуже в пору, а найліпший доказ того — її успіх. Простолюдин не потребує розумового пояснення і причинової арґументації для тієї вищости українського елементу, він бачить і відчуває її наявність — і це йому вистачає. Але інтеліґент шукає за поясненнями, за джерелами тієї сили, питає завжди „чому?" А книжка Липи дає йому відповідь: бо українська порода, український народ повстав із досконаліших первнів, як його довкільний світ (Липа консеквентно вживає модного слова раса, але зовсім добре можна це слово замінити висловом народ, порода, бо вислів раса набрав завдяки найновішій німецькій расольоґії специфічного змісту).

Ю. Липа поставив собі за головне завдання виловити серед тьми історичних наук те найцінніше, найвартісніше з нашої давньої і недавньої бувальщини, що нас позитивно вирізняє в довкільнім світі. Це він осягнув спеціяльною методою: „Правда, з усіх сьогоднішніх теорій одна чи не найбільше надавалася б до практики. Це один із бистрооких українців, приїхавши з Північної Америки до старого краю, завважив: »Добре тут є, лише я дістаю непереможне бажання вмивати все довкола«. Поможи, Боже, вмивати, і то духово вмити! Колеса возу історії часто котяться баюрами і захляпують не одну ідею і не одного керманича. Зрештою, багато роблять злого і слабі нерви людей без відповідальности. Тим часом під болотом і брудом нераз криються відвічні українські цінності. Бажання »обмити лице« присвічувало авторові при збиранні матеріялів до праці і їх опрацьованні. Властиво справа йшла про впорядкування важнішого в великім матеріялі української духовости. На те й написана ця книжка" (стор. 4.).

Нелегка річ мандрувати українцеві серед тієї тьми історичної, бо легко можна зблудити, прийнявши за свої дороговкази поставлені чужою рукою якраз на те, щоб змилити українця і звести його на манівці. Розуміє ці небезпеки Юрій Липа дуже добре: „Душа сильної людини мусить бути суцільна і душа раси в історії — одністю. Це є закон Провидіння. Але коли для здобуття одности з недавньою історією не треба посередників, то для здобуття одности з давніми віками треба істориків із суцільним переживанням історії. Тоді виросте велика історія. Лише треба визволитись. Треба визволитись від змови істориків. Легко на війні вогнем бити в позиції ворога, тяжче вгадувати чужі пропаґандивні й провокаторські посуви в українськім житті, але річ незмірно тяжча дослідити, хто і як, чому й де затроїв українців чужим історизмом. Затроїв — треба це підкреслити, бо не тільки накинув корисні для чужої

індивідуальности погляди, але й дав те, що в істоті своїй нищить українців, паралізує всякий розвій" (стор. 275).

Розуміння тих небезпек, які чатують на українського мандрівника, і — це найважніше — інстинкт орґанічної українськости, що його Юрій Липа завдячує, здається, своєму батькові, дали йому змогу пройти тими нетрями, не зблудивши. І він визбирав на історичнім шляху українського народу усі найшляхетніші камінчики та уложив їх в один суцільний образ. Це дало величаву мозаїку — чудовий образ української минувшини. Таким чином він неначе реконструує образ української історії, нераз захляпуваний чужими фарбами й спотворюваний своїми таки пораженцями. Може майбутні дослідники замінять тут і там неодин камінчик іншим, може трохи ще виразніше вишліфують, може й сам автор, продовжуючи свою мандрівку, знайде ще нові камінці, щоб доповнити свою мозаїку, але все те будуть мабуть тільки додатки, бо основу вже дала книжка „Призначення України". В ній відтворює Липа єдність української історії, єдність впродовж пяти тисячоліть, і дає атмосферу, в якій можлива в е л и к а українська історія. Не один з читачів може був здивований відвагою автора, коли цей, ідучи стежечками української археольоґії, поширює українську історію в давнину до пять тисячоліть. Але треба пригадати, що землі, заселені українською породою, мають куди старішу історію — відомо, що найновіші досліди про походження індоевропейської раси вказують на українські й малоазійські степи як на колиску індоевропейців. Отже тут наша батьківщина „аванзує" навіть без нашої співучасти — стає правітчиною европейських народів, є тим найглибшим фундаментом, на якім виросла европейська духовість. Тому нема чого в своїй надмірній скромності лякатись кількатисячолітньої історії, бо українська порода це найбільш правовий автохтон на своїй землі.

Метода автора, що при її помочі він „обмиває лице" української духовости, могла б бути небезпечна в руках маловідповідального письменника, бо легко допровадила б його до вибілювання всього без розбору. З приємністю можна ствердити, що живе почуття відповідальности, внутрішньої і громадянської, дозволило Липі зберегти міру. Зберіг він її і тоді, коли намагається дошукатись чогось позитивного навіть в українських соціялістів дореволюційної доби. Правда, в аспекті цілости це знікальна дрібниця, зрештою про ту справу може бути й інший погляд, але в цім випадку слід завважити, що автор зробив це з повним почуттям міри й відповідальности. В наших обставинах, коли чимало є таких, які залюбки плюгавлять все, що тільки не належить до їх секти, така метода як реакція на те понижування всього, що рідне, є аж надто зрозуміла, виправдана й потрібна. Сама вона потребує інколи ще доповнення, бо виключно тільки таким підходом не можна вияснити траґізму української історії.

Читаючи кожну річ, читаємо її звичайно з настороженим критицизмом. Тому при читанні „Призначення України" наткнув-

ся я на одне місце, що викликало рішучий спротив. Йде про причину занепаду Козацької Держави. Ю. Липа пояснює це так (стор. 232): „Саме з тої занадто великої військовости й зроджувалася часто й небезпека для козаччини, аж вкінці знищила Козацьку Державу. Уміння козаччини битися, не ненавидячи, і »ворогові поклін давати«, трактування лицарськости як змісту держави — зашкодило. Занадто високе поняття про значіння договорів і надавання ваги міждержавним зобовязанням знайдено навіть в Богдана Хмельницького. Віру в ненарушимість конституційно трактованих вольностей зберегла козацька шляхта Гетьманщини аж до остаточного її зліквідовання". Тут, здається, якесь непорозуміння, бо „занадто велике поняття про значіння договорів і надавання ваги міждержавним зобовязанням" можна пояснювати замалим політичним досвідом, відсутністю реалізму в політиці, або незнанням вдачі інших народів, або ще інакше, але це ніяк не дасться підтягнути під поняття лицарськости. Реаліст в політиці завжди знатиме, коли нажаль треба в міждержавних взаєминах поступитись засадами лицарськости, але ніколи ще трактування лицарськости як з м і с т у д е р ж а в и не пошкодило. Не могло пошкодити воно й Козацькій Державі. Причин її занепаду, думаю, треба шукати деінде: в комплексі справ звязаних з елітою народу. Великий Гетьман закоротко панував, щоб виховати досить чисельну й якслід духово споєну еліту. А ту, що по нім залишилась, москвини, які вже тоді були добрими спеціялістами в нищенні чужих еліт, вспіли досить скоро розложити, розірвавши її звязок з низами й розсадивши її опісля з нутра. Поширювання погляду, що трактування лицарськости як змісту держави шкідливе, може мати дуже некорисні наслідки особливо в сьогоднішніх українських обставинах. Проблєма еліти це центральне питання українського життя і з кожним днем стає воно пекучіше й актуальніше. Липа нераз заторкнув цю справу в своїй книжці, але тільки принагідно. Можна сподіватись, що він до тієї теми в майбутньому вернеться.

Але вернімося ще до згаданої вже мозаїки, бо з нею вяжеться головна проблєма книжки: призначення України. Образ української минувшини, даний автором при укладанні мозаїки, це відповідь на питання, яке міститься в заголовку, але відповідь щодо минувшини. А яке ж призначення в майбутньому? З таким питанням, здається, більшість читачів бере цю книжку в руки. Одначе не розумів би інтенцій автора той, хто вимагав би від його книжки а д е к в а т н о г о образу будуччини, бо коли минувшину можна було окреслити мозаїкою, до якої запопадливо повизбирювано що найшляхетніші камінці, то будуччину може зобразити хіба тільки творчий міт або візія. А їй місце в епосі, не в творі публіцистичнім. Та при цьому автор, відкриваючи шляхи великого в минулому і вказуючи на підстави великої історії, тим самим визначив напрям, заткнув дороговкази, кудою йти, щоб сповнити призначення. „Прагнення чогось вищого, кращого, сильнішого від окремої людини довіку буде

жити в українцях. Знаряддям цього прагнення є раса — в тому ціла моральність її існування. В існуванню України висловлюється і буде висловлюватись найгарніше, що має людство, і в тому є моральність бути українцем (298)... Сила є арґументом, але змістом України є справедливість" (299).

„Призначення України" це майстерний фехтунок справжнього українця проти змови чужих істориків. Ю. Липа добре заслужився для справи очищення духової атмосфери українського громадянства.

Книжку, прочитавши, відкладається з почуттям щирої вдячности для автора, що дав громадянству такий твір. Бо того роду творів нам дуже потрібно.

ХРОНІКА

† **Василь Лукич** помер дня 6. жовтня 1938 у 83. році життя, у Винниках. З покійним зійшов у могилу невтомний, талановитий, але незвичайно скромний діяч на редакційному й науково-видавничому відтинку нашого літературного життя. Син священика з Белзця, золочівського повіту, Володимир Левицький, народжений 2. вересня 1856., вже в молодечих роках живо цікавився літературою. Як 19-літній юнак дебютував ориґінальними оповіданнями — але згодом закинув власну белетристичну творчість, а ввесь вільний час присвятив редакційним і науково-видавничим справам. З фаху правник-нотар, знайшов час на величезну культурну працю. Під псевдонімом Василь Лукич видав і зредаґував багато книжок, що своїм високим рівнем дуже причинилися до двигнення на вищий щабель нашої культури.

Зокрема вславився як редактор „Зорі" в роках 1890—1896; хто переглядав річники цього журналу — той добре знає, яку велику роботу зробив Лукич, ставлячи цей літературний журнал на европейський рівень та видвигаючи його на становище дійсно всеукраїнського літературно-культурного орґану. Не менше прислужився Лукич українській культурі, редаґуючи зразково цілий ряд альманахів (згадати б „Ватру"), а зокрема календарі „Просвіти" з років 1880—1885, 1887, 1890, 1893, 1916—1918. Видавав твори наддніпрянських письменників у Галичині і цим теж чимало причинився до розбудови всеукраїнської культури.

Описуючи в одному свому вірші фікційну зустріч Лукича на вулиці Станиславова з українським селянином, Іван Франко ось як каже зареаґувати простому гуцулові на опис величезної літературної й видавничої праці Василя Лукича:

> Каже русин: „Що за зміна!
> Розмахалась Україна!"
> Зняв клапаню з голови:
> „Боже вас благослови!"

Оцей вийняток ясно вказує, які епохальні були заслуги Покійного на тлі нашої літературно-видавничої мізерії 80-их і 90-их років минулого століття.

Вічна память невтомному працівникові на ниві української культури!

РЕЦЕНЗІЇ

Володислав Ковальчук: ВЕЛИКИЙ КНЯЗЬ ВОЛОДИМИР. Історична драма в чотирьох діях. Театральна Бібліотека „Просвіти", книжка 1. Львів 1938. Стор. 88, 16⁰.

Драматурґам завсіди загрожують дві стилістичні екстреми: або надмірна балакучість, що затирає контури акції, або знову надмірна лаконічність, що схематизує цілий твір, робить його неначе кістяком без тіла. І лише дуже великі драматурґи вміють погодити ці дві екстреми та дають у своїх діяльоґах повну ілюзію живої дійсности і повну психольоґічну характеристику дієвих осіб. Володислав Ковальчук не належить до таких великих драматурґів.

Історична драма „Великий Князь Володимир" — це лише схема драми, проти інтенцій автора позбавлена глибшої характеристики доби в діяльоґах, та психольоґічно дуже слабо мотивована. З того, розуміється, не виходить, що цей твір не мав би успіху на сцені. Часто власне такі, літературно меншевартні драми на сцені виглядають дуже добре і збуджують живе зацікавлення, а тим часом навіть літературно дуже цінні драми на все залишаються „драмами до читання".

Є в книжечці Ковальчука деякі новості, що мабуть мають надати творові оригінальности. Це, в першу чергу, оповідні змісти, додані до кожної дії драми. Пожиточна інновація, коли б автор у ній зрезиґнував був з „високого" стилю. Так само смішний є котурновий стиль незвичайно численних і докладних ремарків (сценічних пояснень у тексті драми). Важні, але не все пристосовані до умовин наших аматорських сцен — обширні, ілюстровані режисерські помітки.

На загал — книжечка, драма, що має свої недостачі, може добре послужити неодному нашому театральному гуртковi, і була б навіть позитивним добутком нашої популярної літератури, якщо б автор освітлив був факти хрещення України більше з ідейно-морального й реліґійного боку, а не лише з національно-політичного і державницького.

Доволі незвичайна кінцева примітка видавця книжки — „Просвіти". Вона ставить на один рівень дві такі неспівмірні історичні сили, що оформлювали українську духовість, як Христова віра („в княжій добі") — і... діяльність „Просвіти" („в новітній добі"). Дуже шануємо заслужене наше Товариство „Просвіта" — але саме тому не можемо похвалити, у такої поважної установи, того роду самозахоплення. **П. Ч.**

о. Василь Попадюк: ПРОГРАНИЙ ЗАКЛАД, сценічний образ в чотирьох діях, стор. 41. Бібліотека Реліґійної драми ч. 19. Жовква 1938. Видавництво й друкарня Чина Св. Василія Великого.

Тема цього сценічного образу на часі, актуальна. Тепер, коли йде боротьба за виполення всякого сектантського й комуністичного хабазля серед нашого суспільства, такі драматичні твори якраз потрібні для нашої читальні чи то в місті чи на селі. Подія взята якби живцем із життя нашого нинішнього села, де комуністи і всякі сектанти йдуть масово між наше простолюддя баламутити несвідомих селян і дорогою обіцянок хліба, роздачі землі та всяких данин разом із жидами затуманюють несвідомі одиниці, втягають їх у ряди комуністичної громади, чи скоріш людей, незадоволених з сучасного буцімто капіталістичного ладу і розсівають ненависть до Бога, Церкви, школи і взагалі всіх чесних, побожних та ідейних гро-

мадян. Та на щастя таким аґітаторам і їхнім співвизнавцям протиставиться селянин із здоровою душею, побожний і щирий робітник на народній ниві. Він співпрацює зо школою і священиком. Автор драми зобразив саме таку подію, де головною особою стає комуністичний аґітатор з міста, „академік“ Місько, його помічник жид коршмар і два-три селяни, збаламучені тими аґітаторами. З другого боку виступають священик, учителька і свідомий селянин, які в відповідному моменті зуміють відперти атаки безбожницької акції та ще й навернути самого головного аґітатора на праву дорогу. Головні постаті зарисовані досить шабльоново, натомість деякі дрібніші являються правдивими селянськими типами. Хоч ідея твору гарна, будуюча, то конструкція не дає читачеві переживання дійсности, яка в тому випадку повинна захопити не тільки читача, але тим більше театрального глядача. Будова твору не має доброї акції, не зацікавлює читача. Коли в експозиції довідуємося про заклад комуністичного аґітатора з шинкарем про те, чи аґітатор переконає й перетягне на свій бік свідомого, релігійного та ідейного селянина, то вже хоч би з заголовку додумуємося, що цей аґітатор програє заклад. Акція посувається скорим темпом, не всюди викінченими фразами, а розвязка драми й навернення аґітатора, це майже клясичний „Deus ex machina“. При тім діяльоґи довгі і трохи скучні — реторичні. Твір потребує доброго режисера, щоб на сцені дав ілюзію дійсности. Мова не зовсім поправна. **В. М. Л.**

Семен Ордівський: СРІБНИЙ ЧЕРЕП, історична повість. „Українська Бібліотека“ ч. 66, Львів 1938. Видавець Іван Тиктор, стор. 124, 16⁰

Імя Семена Ордівського (не знати: ориґінальне, чи псевдонім) майже нове в нашому письменстві. Одначе автор записується в українському літературному дорібку добре. Він дає в тематиці гарну ідеольоґію та дивну трохи конструкцію повісти. Повість зображує часи Хмельниччини, а саме останні дні Богданового життя та затії москвинів в Україні і бунти козацьких старшин, що сприяли черні. Автор натякає на нерадісні відносини, що запанували після Переяславської угоди, на московську інтриґу серед українського населення та роздвоєння українського суспільства — головно старшин — на два ідеольоґічні чи скоріш суспільні табори й витворення двох козацьких каст — шляхти й черні. Особисті справи й погляди тих таборів, це причина нещастя, що спадало на Україну в парі з московськими затіями, які остаточно завели великого українського державного мужа в могилу. Негайно після його смерти почалися змови та бунти, інспіровані й режисеровані московськими вельможами, що вспіли розпаношитися на українській землі і використовувати несвідомість та партійність козацьких старшин.

Одначе автор змальовує в повісті і кілька ідейних одиниць із гетьманових старшин, що походять із княжого чи боярського роду, як Четвертинський, Пузина, що вернулися з польського осередовища на лоно українського народу. Вони сприсягаються проти Москви і сміло протиставляться їм та їхнім впливам, навіть згладжують зо світу кн. Куракіна, а також і козацькій черні та їхнім провідникам. За спротив москалям (Бонконову) переплачує Четвертинський життям, і то траґічно з рук милої жінки, приневоленої силоміць вийти заміж за згаданого Бонконова.

Ціла повість уложена цікаво, картинами не завжди викінченими, недоговореними, не завжди ясно зрозумілими. Ці картини не лучаться з собою в одну звязку, неперервну цілість, одначе цими саме недоговореними картинами з досить гарно зарисованими головними постатями дає автор реальний образ траґізму української вдачі і слідом за тим недолі українського народу, що через демаґоґію дрібних провідників чи старшин доводила до голосу чернь, а державу вела до руїни. Та ідея твору проявляється виразно саме в протиакції шляхетських одиниць, для яких „salus Rei Publica suprema lex esto“ — і які то сприсягаються в ідейні тайні ґрупи, віддані державі; тут і виявлена назва повісти „срібний череп“ від зовнішнього гасла, вишитого на полі срібного черепу.

Варте уваги й те, що автор зарисовує картини гарними описами

життєвих відносин в Україні, хоч загадковими та гарно виведеними деякими постатями (родовий траґізм Четвертинських, і жінка, силоміць видана заміж за московського вельможу, на службі національній ідеї, загадкова „ряба собака“ і „срібний череп“ — орґанізація українських вельмож, що сприсягаються завести лад і порядок у державі).

Повість має досить добру (хоч не всюди) поправну мову та подекуди гарний стиль (ридання дзвонів на смерть гетьмана Богдана, опис степу, темної бурної ночі). В цілості робить вона враження зарису великої повісти. Та це добре, бо повість дає великий зміст у короткій фабулі й багато емоції та переживання. **В. М. Л.**

НОВІ КНИЖКИ

ПОЕЗІЇ

ІІ-гий том збірного видання творів Шевченка за ред. В. П. Затонського та А. Хвилі. Поезії 1847—1861. Держ. Літерат. Вид. у Харкові. Вел. 8⁰, 618. (Пояснення до тексту і варіянти: 200 стр.).

Ю. Боршош-Кумятський: **Кров кличе.** Поезії. Книгозб. Пробоєм, ч. 2. Прага 1938, 16⁰, 64, (5-та зб. закарпатського поета).

Дж. Байрон: **Мазепа.** Переклад з англ. Д. Загула. Вступ і ред. Є Ю. Пеленського. Вид. „Ізмарагду“. Л. 1938, 16⁰, 44.

Дж. Байрон: **Чілонський вязень.** Переспів з анг. П. Грабовського. Вступ і ред. М. Федусевича. Вид. „Ізмарагд“. Л. 1938, 16⁰, 45.

В. Ковальчук: **Свято Лесі Українки.** Комплети програм на націон. свята. Деш. Кн. Л. 1938, 16⁰, 40.

ПРОЗОВА БЕЛЄТРИСТИКА

С. Кротевич: **Звільнення жінки.** Роман. Укр. Книгоспілка. Ред. Б. Романенчук. Обкл. С. Гординського. Л. 1938, 16⁰, 384.

Д. Ярославська: **Полин під ногами.** Пов. Бібл. Діла ч. 29. Л. 1938, 8⁰, 224.

М. Остромира: **У вирій.** Повість. Укр. Бібл. Л. 1938, 16⁰, 128.

Старовинна казка про Суддю Шемяку. Накл. С. Даушкова. Кремянець 1938, 16⁰, 29.

В. Лімниченко: **Верховинець.** Цікаві опов. Накл. Марійського Т-ва Молоді. Л. 1938, 16⁰, 135.

І. Вазов: **Отаман Славчо.** Опов. Перел. з болг. В. Х. Л. 1938, 16⁰, 48.

ДРАМА

М. Чирський: **Пяний рейд** Сцен. монтаж із 5 образів. Сцен. оформл. М. Михалевича. Деш. Кн. Л. 1938, 16⁰, 43. (Пєса про 2-гий Зимовий Похід).

ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА

А. Коломиєць: **Казка темного бору.** Пєса-казка для дітей в 1. відсл. Світ Дит. Л. 1938, 16⁰, 45.

С. Чубатівна: **Мати між дітьми.** Пєса на 1 дію. Накл. книгарні „Учит. Спілки“ в Коломиї. 1938, 16⁰, 16.

С. Чубатівна: **Інсценізація Шевченкового вірша „Великдень“.** Пєса на 1 дію. Накл. книгарні „Учит. Спілки“ в Коломиї, 1938, 16⁰, 13.

С. Чубатівна: **В навечеріє св. Николая.** Сцена на 1 дію. Накл. книгарні „Учит. Спілки“ в Коломиї. 1938, 16⁰, 14.

Вільшенко: **Пригоди Ромка Бомка.** Вид. „Наш Приятель“.

РЕЛІҐІЯ-ТЕОЛЬОҐІЯ

о. Ю. Дзерович: **Катихизи** для І. і ІІ. кл. вселюдних шкіл. Праці Гр.-Кат. Богосл. Акад. у Львові. Л. 1938, вел. 8⁰, 224.

о. Е. Модрицький: **Короткий католицький катехизм.** Накл. читальні „Просвіти“ ім. М. Шашкевича в Грозьовій 1938, 16⁰, 32.

о. Г. Костельник: **Релігійні фалші нових часів.** Відб. з „Ниви“. Л. 1937, 8⁰, 36.

О. Годунько: **На побоєвищах Еспанії.** Христ. Книжка. Вид. „Мета“. Л. 1938, 8⁰, 32.

В. Лімниченко: **Віра й патріотизм.** Бібл. рел. освіти, ч. 23. Вид. ЧСВВ. Жовква 1938, 16⁰, 32.

П. Матієвич: **Село без дітей — нація без майбутнього.** Бібл. Т-ва „Скала“. Станисл. 1937, 16⁰, 32.

о. І. Чорнодоля: **Ціль і зав-**

дання Товариства „Скала“. Бібл. Т-ва „Скала“. Л. 1938, 16⁰, 35.

М. Федорів: **Боярин Лешко Савич.** Істор. леґенда про чудотвор. образ Матері Божої в Гошеві. Бібл. реліґ. освіти. Вид. ЧС ВВ. Жовква 1938, 16⁰, 32—4 ілюстр. Обкл. Чорнія.

Пацлавська Кальварія (враз з церковними піснями). Зладив о. Й. Маринович. Накл. „Криниці“ в Перемишлі 1938, м. 16⁰, 128, 30 ілюстр.

ПУБЛІЦИСТИКА — ІДЕОЛЬОҐІЯ

Д. Віконська: **За силу й перемогу.** Нариси (ідеольоґічні). Ч.І.: **За державну бронзу.** Вінєта В. Дядинюка. Накл. Л. Малицької. Л. 1938, в. 8⁰, 290. Ціна 4.50 зл.

А. Лотоцький: **На ріках Вавилонських.** Збірник статтей. Накл. „Хортиця“ Л. 1938, 8⁰, 192.

Б. Кравців: **Дон Кіхот в Альказарі.** (Збірка статтей). Вид. „Напередодні“. Л. 1938, 16⁰.

В. Дудкевич: **Голубий хрест.** З передм. В. Андрієвського. Накл. власним. Л. 1938, 16⁰, 88.

НАУКА

Богословія, тримісячник, т. XVI. Л. 1938, кн. 2—3. Видає Богосл. Наукове Т-во. 8⁰, 75—192.

М. Зеров: **Григорій Квітка-Основяненко.** Літер. Бібл. Вид. „Ізмараґд“. Л. 1938, 16⁰, 32. (Передрук з книжки М. Зеров: „Нове укр. Письменство“. Київ, 1925).

М. Зеров: **Іван Котляревський.** Літер. Бібл. Вид. „Ізмараґд“. Л. 1938, 16⁰, 56. (Передрук з кн. „Нове укр. письменство“. Київ, 1925).

М. Зеров: **Поетична діяльність Куліша.** Літер. Бібл. ч. 11. Вид. „Ізмараґд“. Л. 1938. (Передрук з кн. П. Куліш: Поезії. Вибір, ред. і стаття М. Зерова. Книгоспілка — Київ).

М. Івченко: **Напоєні дні.** Опов. про Г. Сковороду. Вступ Проф. В. Радзикевича. В. „Ізмараґд“. Л. 1938, 16⁰, 72.

М. Олександрович: **Історія нового українського письменства.** I. кн. Від Котляревського до Шевченка. II. кн.: Галицьке літер. відродження. Бібл. Т-ва „Скала“. Станиславів 1938, 16⁰, 32, 33.

Т. Коструба: **Історія України.** I. кн. Найдавніші мешканці України. II. к.: Словянська Україна. III. кн.: Київська держава до смерти Святослава Хороброго. Бібл. Т-ва „Скала“. Станисл. 1938, 16⁰, 32, 33, 29.

В. Крутяк: **Історія Почаєва в піснях.** Накл. „Ренесанс“. Почаїв, 1938, 16⁰, 32.

О. Пріцак: **Рід Скоропадських.** Істор. ґен. студія. Відбитка з Альманаху „За велич нації“. Л. 1938, в 8⁰, 22+2 табл.

Ґен. полк. В. Зелінський: **Синьожупанники.** Накл. Укр. Націон. Обєднання в Німеччині. Берлін 1938, 8⁰, 76.

Памяті Вожда У. Г. А. (Збірка статтей і світлин. Обкл. й уклад ілюстрацій І. Іванця. Вид. „Червона Калина“. Л. 1938, ін фол. 72.

І. Звенигородський: **Болівар.** Вид. „Деш. Кн.“ 1938, 16⁰, 32.

Г. Смольський: **Українське мистецтво.** Накл. „Самоосвіти“. Л. 1938, 16⁰, 64.

В. Іванис: **Промисловість України і Півн. Кавказу.** Укр. Наук. Інст. Варшава, 8⁰, 152.

Студії з поля суспільних наук і статистики. Т. V. За ред. Є. Храпливого. Вид. Н. Т. Ш. за допомогою Рев. Союзу. Л. 1938, 8⁰, 164.

IV. український статистичний річник 1936—1937. Ред. д-р В. Кубійович, Л. Лукасевич, інж. Є. Гловінський. Ред. мови: д-р В. Сімович. Перел. на англ. В. Бовшик. Вид. Укр. Екон. Бюро в Варшаві 1938, 16⁰, 8+305+23 нпґ.

І. Филипчак: **Школа в Гордині.**

Збірник матем. - природ. - лікарської секції Наук. Т-ва ім. Шевченка. Т. XXXII. Вип. 1. Л. 1938, в. 8⁰, 53.

М. Мельник: **Ботаніка,** підручник для II. кл. середніх заг.-осв. шкіл. Державне В-во шк. кн у Львові, 1938, 8⁰, 168.

В. Іванис: **Основи сільсько-господ. хемії.** Вид. учнів III. року Держ. Рільн. Ліцею у Черниці. На правах рукопису. 1938, Літоґр., ін фоліо 194.

Б. Ґавецкі: **Підручник фізики** для III. кл. середніх заг.-осв. шкіл. З поль. переклав і приладив І. Сітницький. Держ. В-во шк. кн. у Львові. 1938, 8⁰, 220.

РІЖНЕ

Е. Мельник: **Техніка театрального мистецтва.** Підручник для театр. амат. гуртків. Накл. автора. Л. 1938, в. 16⁰, 125.